

ÜHTSE MÕISTMISE JA TERMINIKASUTUSE VÕIMALIKKUSEST LAIAPINDSES RIIGIKAITSES

Reet Hendrikson

ÜLEVAADE. Infoajastul ja hübriidohtude tingimuses on korrastatud riigikaitse-terminoloogial üha tähtsam roll. Ehkki tänapäevased terminoloogiateooriad väidavad vastupidist, kinnitavad riigikaitsevaldkonnas tehtud uuringud ja siinkirjutaja teiste projektide kogemus, et vähemalt kõnealuses valdkonnas raskendab terminoloogiline ebajärjekindlus infoedastust ja pärsib erialasuhtlust. Ühtne mõistmine ja terminikasutus saavad iseäranis oluliseks kriisiolukorras, mil sõnumi vastuvõtukiirusest sõltub kriisi lahendamine ja ehk inimeludki. Seega on eelduspärane, et riigikaitseesse panustavad valdkonnad oleksid samas inforuumis, mille üks põhiosi on omakorda ühtne mõiste- ja terminisüsteem.

Valdav osa terminiprobleeme on seotud mõistetasandi arvestamata jätmise, terminiteadlikkuse nappuse ja mõistekäsituse erinevustega. Artikli eesmärk ongi valgustada terminoloogia kui valdkondadevahelise ja -sisese märgisüsteemi neid tahke, mis kipuvad jääma kas poolvarjatuks või teadvustamatuks, ent mida on otsustarbekas riigikaitse terminitöös silmas pidada. Sellele tuginedes pakun välja laiapindse riigikaitse terminitöö võimalikke mooduseid. Teavitustöö üks peamisi kanaleid on korrastatud, heakeelset terminoloogiat sisaldavad õppematerjalid. Maailm ja erialateadmised on pidevas muutumises, mistõttu on funktsionaalse erialakeele seisukohast vajalik, et terminiarendus ja -teavitustöö oleksid järjepidevad. Terminitöö aitab tõhustada erialasuhtlust, panustades sel moel riigikaitsevaldkonna ja eestikeelse sõjateaduse arengusse.

Võtmesõnad: laiapindne riigikaitse, erialakeel, mõiste, termin, terminoloogia, terminikorrastus

Keywords: comprehensive national defence, specialised language, concept, term, terminology, terminology harmonisation

1. Sissejuhatus

Siinne artikkel¹ on valminud laiapindset riigikaitset käsitleva Manticus Apollo projekti osana. Projekti üks sihte on korrastada ja ühtlustada

¹ Manticus Apollo projekti (RITA1/01-50) ülesanne 1.1. Projekti rahastatakse Eesti Teadusnõukogu RITA-programmist Euroopa Regionaalarengu Fondi vahendite toel.

valdkondadevahelist terminikasutust. Terminitöö tulemus antakse üle terminiloendina², mille abil täiendatakse sõjanduse, julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminibaasi Militerm. Järgnev võtabki kokku peamised tähelepanekud ja järeldused, mis artikli autor on projekti terminoloogiaosa juhina töö käigus tuvastanud. Samuti selgitan näidete varal terminivaliku loogikat ja keerdkäike. Kasutan ka Manticus Apollo konsortsiumisse kuulunud Tartu Ülikooli uurimiserühma eksperdiintervjuude ja projekti vaheraporti tulemusi. Eksperdiintervjuude eesmärk oli selgitada välja, millised on laiapindsesse riigikaitsele panustavate spetsialistide hinnangul Eesti laiapindse riigikaitse ning olukorratundlikkusega seotud probleemid ja vajadused. Intervjuud toimusid novembrist 2018 kuni novembrini 2019.

Esmalt käsitlen lühidalt artikli tausta, probleemi ja eesmärgi. Selleks et valdkonnast kõnelda, on vaja peatuda terminoloogia põhimõistetel, sh selgitada mõiste ja termini erinevust. Suur osa mis tahes eriala- ja teadustekstide terminoloogilistest probleemidest tuleneb just nimelt mõiste ja termini ehk mõtlemis- ja keeletasandi mitteeristamisest. Samuti selgitan kogu projekti tüvitermini *laiapindne riigikaitse* mõistemahtu ja vastavat terminikasutust. Kirjutise tuuma moodustab peatükk 3, kus toon näiteid projekti käigus esilekerkinud terminoloogilistest tüüpprobleemidest ning peatun terminiprobleemide tagamaadel.

Projekti raames tehtud terminitöö ei tohiks projekti lõppemisega seiskuda või jääda toimima *ad hoc*-korras, killustatult riigikaitsega seotud ministriumide jt ametiasutuste vahel. Samuti ei tohiks see jääda vaid sõjandusterminoloogia töörühma vastutusalasse, nagu seni suuresti on olnud. Sestap pakun artikli lõpus välja võimalusi, kuidas ühist terminitööd jätkata. Eraldi peatun teavitustööl: selle võimalustel ja tähtsusel. Teavitustöö on terminitöö lahutamatu osa, milleta jääb viimane poolikuks. Loodetavasti annab sinne käsitus aineksest sisemisest sihipärasemaks dialoogiks ja aitab leida optimaalse koostöövariandi.

Eesti terminitööd suunab Haridus- ja Teadusministeeriumi raamdokument „Eesti oskuskeelekorralduse ja terminitöö toetamise põhimõtted (2019–2027)“. Siin tähtsustatakse eestikeelse terminivara loomist ja arendamist, töö tulemuste kättesaadavaks tegemist, terminikehamite koostööd ja infovahetust ning terminitöö populariseerimist. Terminitööd

² **Manticus Apollo** 2020. Manticus Apollo terminiloend. Ülesanne 1.1. Terminoloogia (terminiloend). Versioon 1.0. Projekti teostajad Cybernetica AS, Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, Kaitseväge Akadeemia. Esitatud 7. septembril. [**Manticus Apollo** 2020]

kureerib Haridus- ja Teadusministeeriumi juurde loodud Eesti terminitöö juhtkomitee, kelle suunistest lähtub oma tegevuses ka Eesti Keele Instituut.³

Õigupoolest ei erine laiapindse riigikaitse terminitöö käigus aset leidnud terminiarutelud ja esile kerkinud kitsaskohad teiste valdkondade keskusteludest ja terminoloogilistest tüüpprobleemidest. Nii on järgnev paljuski üle kantav teistele valdkondadele. Mis tahes valdkonna terminitöös kehtib tõsiasi, et **igasugune terminiarutelu on arvamuste paljususe tander**. Siin ei pörku mitte ainult erinevad arusaamad mõistetest-mõistesuhetest ja keelest, vaid ka erinevad maailmakäsitused. See teeb terminitöö keerukaks, ent sedamööda ka ülipõnevaks alaks. Kui keelekasutajad-erialainimesed oleksid mõistete, mõistepiiride ja terminite sobilikkuse suhtes ühtsel seisukohal, ei oleks vaja ka terminikehameid ega kokkuleppeid. On selge, et vaid väikses ringis sõlmitud kokkulepetest ei piisa: otsuste levikuks on vaja teavitustööd.

Teisalt eeldab terminitöös osalemine suutlikkust ja valmidust oma seisukohti ümber hinnata. Sestap ei pruugi iga inimene – olgu ta kui tahes intelligentne ja laia silmaringiga – olla terminitööks sobilik. Üks olulisi lisaväärtusi, mis terminitöös osalemisega kaasneb, ongi seik, et terminiarutelud arendavad võimet näha maailma erinevatest vaatenurkadest. Lisaks sellele, et reaalsus on pidevas muutumises, muutuvad ja täiustuvad töö käigus erialainimeste endi teadmised. Nii muutuvad ja täiustuvad ka töö tulemused: selgub uusi lähimõisteid, millega tuleb arvestada, ja lisandub uusi termineid. Seetõttu tuleb lisada-täpsustada definitsioone ja vahel ka ümber hinnata terminivariantide sobilikkust.

1.1. Taust, probleem ja eesmärk

Laiapindse riigikaitse mõiste johtub eeldusest, et kõik riigikaitsega seotud valdkonnad panustavad riigikaitse ja on valmis ühiselt reageerima, tehes seda võimalikult vähese ajakuluga. Ühise tegutsemise eeltingimus on üksteisest arusaamine. Selle põhieeldusi on omakorda ühtne terminikasutus ja mõistekäsitlus⁴ nii valdkondade vahel kui ka iga valdkonna sees. Riigikaitse vaatepunktist annab sama mõtet hästi edasi erukindral Ants Laaneots, kelle

³ Vt Eesti terminitöö kodulehekülge.

Vrd ka Hendrikson, Reet; Mäekivi, Helika; Sihver, Ülle 2020. Kui eriala saab sõna. – Sirp, 8. mai. [Hendrikson jt 2020]

⁴ Termin ja mõiste erinevusest ning nende põhimõttelisest eristamisvajadusest tuleb juttu alapeatükis 1.2.

sõnul peavad sõjandusterminid „olema üheselt mõistetavad, et igaüks, kes tegeleb sõjandusega või osaleb riigikaitstes ja satub näiteks sõjalist tegevust nõudvasse olukorda, saaks [neist] ühte moodi aru“⁵. Ühtset terminikasutust ja terminite ühtset mõistmist on (sõjaliste) konfliktide lahendamise ja inimelude säästmise üheks esmaseks alustalaks pidanud nii Eesti ohvitserid⁶ kui ka teiste riikide esindajad⁷.

Laiapindse riigikaitse kontekstis esitasid samasuguseid arvamused ka Manticus Apollo projekti raames intervjueritud erialainimesed⁸.

Kus ma näen täna kõige suuremaid kääre – et kuidas panna meie kaitsevõimekus ja siseturvalisus ühte jalga käima. See on täna kõige suurem probleem, sest meie siseturvalisus ja kaitsevaldkond räägivad täna erinevat keelt. /.../ (Eksperdiintervjuu, 22.03.2019)

Tihti peale on ju oluline esmalt isegi mitte see, et me harjutame hirmsasti füüsilist koostöötamist, vaid see, et me üldse mõistame, kuidas me töötame koos teise asutuse kõrval, mõistame seda mõttemaailma, mõistame seda keelt, sellepärast et igas valdkonnas on omad terminid, oma släng. Et kui meie midagi räägime, siis meie partner saaks aru sellest nii, nagu me oleme seda mõelnud. Või vastupidi – kui meie partner räägib, siis me saame aru nii, nagu asjad on, mitte nii, nagu me kujutame ette, et nad võivad olla. (Eksperdiintervjuu, 05.04.2019)

⁵ Riigikaitsekomisjon: sõjalised terminid peavad olema üheselt mõistetavad. 2016. – Postimees, 12. detsember.

⁶ Vt nt Paimla, Raigo 2007. Jalaväetaktika terminite ühtlustamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson-Pungar ja mjr Martin Herem. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool, lk 13. [Paimla 2007]

Tameri, Tarmo 2009. Eesti Kaitseväe logistikaterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja kpt Erlend Zirk. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool, lk 22.

Afanasjev, Ainar 2011. Kaitseväe pioneeriterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja mjr Raul Kütt. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus, lk 16–17.

Jürnas, Kaimo 2013. Eesti õhukaitseterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja kpt Tanel Lelov. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus, lk 22.

⁷ Vrd nt Lind, William S. 1985. Maneuver Warfare Handbook. New York: Westview Press, p. 72.

⁸ Tekstikatked on pärit Tartu Ülikooli uurimisrühma eksperdiintervjuudest. Need on esitatud transkribeeritud, muutmata kujul koos siinkirjutaja esiletõstuga. Manticus Apollo 2019. Olukorrateadlikkus laiapindse riigikaitse kontekstis. Ülesanne 1.4. Uurimisraport (vahe-report). Versioon 0.4, lisa 5. Kokkuvõtte eksperdiintervjuudest. Projekti teostajad Cybernetica AS, Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, Kaitseväe Akadeemia. Esitatud 25. novembril. [Manticus Apollo 2019]

Kaitseväe Akadeemia (KVA) ja kogu Kaitseväe üks olulisimaid väljaõppematerjale, 2010. aastal välja antud „Eesti kaitseväe maaväe lahingutegevuse alused“ rõhutab: „Teooria vajab ühtset terminoloogiat, sest kui sõnu mõistetakse erinevalt, ei saa tekkida ühist arusaama ega teooriat edasiviivat arutelu“⁹.

Täpsuse huvides tuleb märkida, et ilmselt ei eelda mitte iga erialakeel sellist ühtsust nagu riigikaitse või kitsamalt sõjandus. Üks selliseid on haridus. Lõputult võib mängida-arutleda selle üle, kas parem on *distantsõpe* või *kaugõpe* ning kas need on samatähenduslikud. Õeldu mõte sellest üldjuhul ei muutu ja lausekontekst annab – enamasti ja eeldatavasti – piisava mõistmisvihje. Laiapindses riigikaitses on siiski otstarbekas põhimõistetes ja terminites kokkuleppele jõuda. Õeldu leidis kinnitust ka siinkirjutaja doktoritöös¹⁰. Selle raames tehtud empiirilise uuringu ja kvantitatiivse andmeanalüüsi tulemustest selgus muuseas, et terminimõistmisel on seos sünonüümide kasutamisega: sünonüümia raskendab mõistmist.

Nagu teadustöös ja elus üldse, nii on ka teel terminoloogilise ühtsuse poole esimene verstapost teadlikkus. Siinses tähendab see terminitöö tähtsuse ja terminoloogilistest vajakajäämistest tekkivate probleemide teadvustamist. Paraku on paljud institutsioonid jäänudki teema olulisuse tõdemise tasandile: väljaütlemistes sedastatakse terminoloogia kui valdkonna ja terminitöö tähtsust, ent igapäevaelu ja ressursijaotus viitavad muule. Iseenesest on taoline eelistuste seadmine mõistetav, sest teema ei näi olevat pakilist laadi. Siit tekibki salakaval kuristik: terminoloogia tähtsust otsekui teadvustatakse, ent kui tööks on vaja vahendeid (inimesed, nende aeg, raha), ei leita neid sugugi mitte igas valdkonnas. Laiapindse riigikaitse kontekstis tuleb mõista seda, et **siis, kui ühtne mõistmine ja terminikasutus muutuvad iseäranis oluliseks – kriisi- või konfliktiolukorras –, on ühiste arusaamade kujundamisega jäädud lootusetult hiljaks.**

Siinse käsitluse eesmärk on valgustada terminoloogia kui valdkondadevahelise ja -sisese märgisüsteemi neid tahke, mis kipuvad jääma kas poolvarjatuks või teadvustamatuks, ent mida on laiapindse riigikaitse osaliste sujuva koostöö, infovahetuse ja olukorrateadlikkuse saavutamiseks oluline silmas pidada.

⁹ **Eesti kaitseväe maaväe lahingutegevuse alused.** Maaväe ohvitseride ja staabitöö väljaõppejuhend. 2010. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool, lk 29. [KV MLA 2010]

¹⁰ **Hendrikson, Reet** 2018. Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel. Doktoritöö. Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuenssis, 42. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 18–22. [Hendrikson 2018]

1.2. Põhimõisteid

Enne teema juurde jõudmist tuleb peatuda valdkonna põhimõistetil ja neid tähistavatel terminitel. Esmalt käsitlen terminiõpetuse põhikolmikut: mõiste, termin ja definitsioon. Seejärel tuleb juttu mõistesuhete kirjeldamiseks tarvitatavatel ja teistest terminiõpetuse termineist, mida olen järgnevas kasutanud. Kuna artikli keskmel on terminoloogia, ei saa mööda minna ka artikli ja projekti põhiterminist *laiapindne riigikaitse*.

1.2.1. Mõiste, termin ja definitsioon

Terminoloogia metakeelega seoses tuleb esmalt peatuda **mõiste ja termini** erinevusel. Ikka ja jälle esineb selgeid märke, et nende erinevusest ja eristamisvajadusest ei ole teadlikud ei õppematerjalide autorid, teadlased ega kõrgkoolide õppejõud, isegi mitte paljud filoloogid, rääkimata ajakirjanikest ja riigiametnikest. Erinevuse mitteteadvustamine peegeldub sõnakasutuses: *termini* asemel kasutatakse sageli sõna *mõiste*. Taoline keelekasutus taastoodab nende mõttelist samastamist, millest omakorda johtub mõistetasandi arvestamata jätmise. Just viimane ongi terminivalikul ja -loomes ning terminitöös üks põhilisimaid komistuskive. **Mõiste ja termini lahus-hoidmine ei ole keeleline fitness**, milleks seda sageli peetakse, vaid tegu on **põhimõttelise erinevusega**. Arvi Tavasti¹¹ hinnangul taandub mõiste-termini mitteeristamine maailmavaatelisele lahknevusele. Selle kohta, milliseid terminiprobleeme nende mitteeristamisega kaasneb, toon Manticus Apollo projekti kontekstis näiteid alapeatükis 3.2.

Mõiste ja termini erinevus tähendab lihtsustatult öeldes erinevust tähenduse ja keele ehk sisu ja vormi vahel. **Mõiste** (sisu, tähendus) on mõtlemistasandi üksus (ingl *unit of understanding*, traditsioonilises terminiteoorias *concept*): midagi, mis eksisteerib inimmeeles või -tunnetuses¹². Mõiste on

¹¹ Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus, lk 71. [Tavast, Taukar 2013]

¹² Cabré, Maria Teresa 1999. Terminology: Theory, methods and applications. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, pp. 112–114. [Cabré 1999] Temmerman, Rita 2000. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, p. 15. [Temmerman 2000] Faber Benítez, Pamela 2009. The cognitive shift in terminology and specialized translation. – Vidal, África; Franco, Javier (eds.). A (Self-)Critical Perspective of Translation Theories. Monografías de Traducción e Interpretación, 1. Alicante: University of Alicante, pp. 114–115. Faber, Pamela 2011. The dynamics of specialized knowledge representation. Simulational reconstruction or the perception-action interface. – Terminology, Vol. 17, Issue 1, pp. 15, 25. Rey, Alain 1995. Essays

seega abstraktsioon, meeltes või mõtlemises tekkiv kujutlus(pilt). **Termin** (ingl *term*) on mõiste keeleline kuju: tähejada, millele oleme omistanud konkreetse tähenduse. Ehk kolmandal moel öelduna: sõna või sõnaühend, mille tähendust piiritletakse erialati¹³. Eelmainitud hüpoteesi, mille järgi on mõiste ja termini mitteeristamine põhimõttelist laadi fenomen, kinnitab asjaolu, et teisteski keeltes kiputakse neid segi ajama: kasutatakse sõna *concept*, ehkki mõeldakse terminit (ingl *term*) ehk keeletasandi üksust¹⁴. Sama malli kopeerivad ka tõlketeosed. Eriti kahetsusväärne on, et nende seas on ka metoodilisi õppematerjale¹⁵.

Teisalt tuleb mõistet kui mõtlemistasandi üksust hoida lahus tähistatavast objektist või nähtusest ning mõista, et reaalsus ja selle peegeldus inimmeeles ei kattu kunagi täielikult. Nende erinevust ilmestab hästi kantilik filosoofia, kus eristatakse asja iseeneses (sks *Ding an sich*, st maailm ehk objekt või nähtus) ja asja meie jaoks (sks *Ding für uns*, maailma peegeldus meie meeltes või inimtunnetuses, st mõiste).

on Terminology. Sager, Juan C. (transl.). Amsterdam: John Benjamins, pp. 99, 103. Eesti keeles on andnud hea ülevaate **Tavast, Taurkar** 2013, lk 53–65.

¹³ Vt nt **Saari, Henn** 1983. Mida nimetada terminiks. Terminoloogilisi mistselle (II). – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 251; **Terminology work – Principles and methods**. 1999. ISO/TC 37/SC 1 N. 185. Sweden: The International Organization for Standardization, p. 22; **Cabré** 1999, p. 39. **Erelt, Tiit** 2007. Terminiopeetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 62. [**Erelt** 2007] **Mereste, Uno** 2000. Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü: artikleid ja lühiuurimusi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 54. [**Mereste** 2000] **Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology**. 2007. North Atlantic Council. C-M 0023, pp. 5–6.

¹⁴ Vrd nt Roger D. Wimmeri ja Joseph R. Dominicki väidet, et mõiste (*concept*) on termin (*term*), mis peegeldab abstraktset ideed. Sarnaseid seisukohti vt ka Wayne K. Hoy (2010), Nancy Burns ja Susan K. Grove (2001) jpt. **Wimmer, Roger D.; Dominick, Joseph R.** 2006. Mass Media Research: An Introduction. 8th edition. Holly J. Allen, p. 44. **Hoy, Wayne K.** 2010. Quantitative Research in Education: A Primer. Los Angeles: Sage, p. 12. **Burns, Nancy; Grove, Susan K.** 2001. Study Guide for the Practice of Nursing Research: Conduct, Critique, and Utilization. 5th edition. St. Louis (Mo.): Elsevier/Saunders, p. 132.

¹⁵ Nt on (kõrg)koolides ja tekstiloomes õppimisel-õpetamisel siiani üks kasutatavamaid materjale tõlketeos „Uuri ja kirjuta“, mis on põhiosas hea, ülevaatlik ja lihtsalt hoomatav. Ometi kõneldakse seal muu hulgas *mõiste kasutamisest*. Kuna mõiste on mõtlemistasandi üksus, ei saa seda kasutada: kasutada saab terminit. Termin *mõiste* jäetakse üldse defineerimata, ehkki kirjutajaid manitsetakse, et kõik töö seisukohalt kesksed mõisted tuleb defineerida. Samuti sedastatakse, et „ uut uurimust alustades selguvad uurijale tavaliselt üsna pea raskused mõistete seletamisel“ (lk 139, 142). Samas defineeritakse mõiste alaliigid: konkreetset mõistet ja teoreetilist mõistet (lk 138). Vt **Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula** 2005. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina, lk 139, 142–143. Pikemat käsitlust koos näidete ja analüüsiga vt **Hendrikson** 2018.

Mõistet ja terminit ühendab **definiitsioon**, mis on lihtsalt öeldes mõiste lahtikirjutus. Tegevuse tähenduses on ametlikes tekstides tihti tavaks defineerimise asemel kõnelda *mõiste sisustamisest*. Keelekorralduses-terminoloogias soovitatakse kõnelda pigem *defineerimisest*, *piiritlemisest* või *määratlemisest*¹⁶. Defineerimise üks põhireegleid on, et definiitsioon peab sisaldama mõiste seisukohast esmaolulisi tunnuseid: eeskätt neid, mis eristavad mõistet teistest mõistetest ja annavad aimu mõiste asukohast mõistesüsteemis (klassikaline ehk nn sisudefiniitsioon¹⁷). Definiitsioon ütleb, mis *mõiste on*, mitte seda, millal terminit kasutatakse või kuidas nähtus tekib (nt definiitsioonide algused „Olukorrateadlikkus on termin, mida kasutatakse ...“ või „Olukorrateadlikkus tekib ...“; vrd korrektse sõnastuses „Olukorrateadlikkus on arusaam/teadlikkus, mis tekib ...“). Üks tüüpilisemaid defineerimisprobleeme on ringdefiniitsioon (lad *idem per idem*) ehk mõiste defineerimine tema enda kaudu (nt „Olukorrateadlikkus on olukorra kohta teadlikkuse omamine“). Eesti keeles on definiitsioonide liike ja defineerimispõhimõtteid käsitlenud põhjalikumalt Tiiu Erelt¹⁸. Defineerimine on omaette teema, millesse süüvimine nõuab eraldi käsitlust. Lühidalt tuleb defineerimisest juttu ka alapeatüki 3.1 lõpus.

1.2.2. Mõistesuhete kirjeldamisel kasutatavaid termineid

Mõistesuhete kirjeldamiseks kasutan termineid *mõistepesa*, *mõistepusa*, *lähimõisted* ja *hüponüümia*. **Mõistepesa** moodustavad mõisted, mis paiknevad mõistesüsteemis lähestikku, teisisõnu lähimõisted koos alam- ja/või ülemmõistega. Näiteks moodustavad mõistepesa ohvitseride liigitus noorem-, vanem- ja kõrgemateks ohvitserideks ning nende alammõisted ehk edasine jagunemine. **Lähimõisted** on mõisted, mis paiknevad eriala mõistesüsteemis lähestikku ja mida eristab mõistenüanss. Eeltoodud näites on üksteise suhtes lähimõisted nt *noorem-*, *vanem-* ja *kõrgemad ohvitserid*. Erimeelsusi tekitavaid, n-ö sassis mõistepesasid nimetan **mõistepusadeks**. Näiteks moodustub mõistepusa terminitest *laiapindne riigikaitse*, *riigikaitse lai käsitus*, *avar julgeolek* ja *avar julgeolekukäsitlus* (pikemalt vt ptk 3.1). Keeletasandilt vaadelduna on tegu **terminipusaga**. Mõiste- ja terminipusade tekkimise taga

¹⁶ Sama vt **Ametniku soovitusnastik**.

¹⁷ Täpsemalt vt **Erelt** 2007, lk 51.

¹⁸ *Ibid.*, lk 48–62. Neid on kirjeldatud ka ISO-standardis. Vt **EVS-ISO 1087-1**. 2002. Terminoloogiatöö. Sõnastik. Osa 1: teooria ja rakendus. Eesti standard 2002. Tallinn: Eesti Standardikeskus. [EVS-ISO 1087-1. 2002]

on terminikasutuse ja arusaamade, sageli ka keele-eelistuste erinevused. Alam- ja ülemmõistete hierarhiana kirjeldatavat mõistesüsteemi nimetatakse **hüponüümiaks**. Terminit *hüponüümia* saab kasutada ka terminihierarhia kirjeldamiseks (hierarhia, mille moodustavad alammõisteid ja ülemmõisteid tähistavad terminid).

Siinjuures tuleb rõhutada, et *mõistepesa*, *alam- ja ülemmõisted* ning *lähi-mõisted* on suhtelised suurused. Nii on *vanemohvitserid* alammõiste *ohvitseride* suhtes ning ülemmõiste *koloneli*, *kolonelleitnandi* ja *majori* suhtes. Mõistepesaks saab nimetada ka kogu ohvitseride liigitust või vaid mõistet *vanemohvitser* koos selle alammõistetega.

1.2.3. Teistest terminoloogia ja terminitööga seotud mõistetest

Siin tuleb esmalt selgitada mõistet **terminoloogia** ennast. Terminoloogia-käsitlustes on tavaks peatuda sõna mitmetähenduslikkusel¹⁹. Siinses tähistan terminiga *terminoloogia* nii termineid käsitlevat teadusharu kui ka valdkonna terminikogumit (sõna *terminivara* sünonüüm)²⁰.

Terminitöös olen eristanud terminiarendus- ja terminiteavitustööd (vt sõjandusterminoloogia arendamise põhimõtted²¹). **Terminiarendustöö** ehk terminiarendus seostub eeskätt terminikehamite tööga ning seisneb mõistesüsteemi peegeldava terminisüsteemi loomises, vajadusel uute terminite väljapakumises ja soovitude andmises, mõistet peegeldavate definitsioonide leidmises, samuti päringutele vastamises, termininõu andmises jms. **Terminiteavitustöö** tähendab terminiteadlikkuse üleüldist

¹⁹ Vt nt Merestelt pärit nelikjaotust (oskussõnavara ja vastav õpetus ning oskuskeel ja vastav õpetus). **Mereste** 2000, lk 57–62. Siinkirjutaja jagab arvamust, et selline nelikjaotus on kunstlik. Vt ka nt **Erelt** 2007, lk 11–12.

²⁰ Peep Nemvalts on püüdnud juurutada *terminoloogia* kasutamist viitavana ainult teadusharule. Vt nt **Nemvalts, Peep** 2011. Terminiteadusest eesti teaduskeeleni. – Eesti teaduskeel ja terminikorrastus. Tallinn: Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut, lk 143–145. Mõõn-des selle taga olevat loogikat (kr *logos*-tüvi viitavana teadusalale või õpetusele), on siinkirjutaja hinnangul võrdlemisi keeruline ette kujutada olukordi, kus oleks raske mõista, kas kõnel-dakse terminikogumist või teadusharust. Mis ehk olulisemgi: **nii otstarbekate terminiootsuste langetamisel, terminiandmebaaside loomisel kui ka tõsiselt võetavate uurimistulemusteni jõudmisel ei saa tõmmata teooria ja praktika vahele ranget piiri**. Igasugune töö terminitega eeldab teoreetilise taustsüsteemi olemasolu ja teorial pole väärtust, kui see ei seostu otseselt praktikaga. Seega saab kõnelda nii *terminitööst* kui *terminoloogiatööst*, *terminiandmebaasidest* kui *terminoloogiaandmebaasidest*, *terminikomisjonidest* või *terminoloogiakomisjonidest*. Täpse-malt vt **Hendrikson** 2018, lk 22–23.

²¹ Kogu Kaitseväge hõlmav ja kaasav, asutusesisene dokument. Vt **Sõjandusterminoloogia arendamise põhimõtted**. Kinnitatud KVA ülema 05.07.2019 käskkirjaga nr 38.

suurendamist. See hõlmab väga erinevaid teavitusviise. Neist olulisimad on terminikehami töös osalevate ekspertide vahendusel toimuv infovahetus valdkondade-erialade ja terminikehami vahel, terminiõppe lõimimine õppetööga, terminiarenduse tulemuste avalikustamine terminibaasides, samuti õppejõudude ja teadustöötajate terminoloogiakoolitused, terminoloogiat kui teadusharu ja selle loogikat käsitlevad aime- ja teadusartiklid, terminiteemaliste üliõpilastööde juhendamine jpt. Terminiteavitustööle keskendub peatükk 5.

Huvitaval kombel pole **standardimise** mõistet terminikäsitlustes üldjuhul tavaks defineerida. Põhjus on ilmselt selles, et selle osutust (tähen-dust) on võetud suuresti iseenesest mõistetavana. Lisaks seostub terminiga *standardimine* veel teisi termineid, mille vahekorda on keerukas ja ehk ebamugavgi määratleda, sest nende piirid on hägusad ja kirjeldamiskatsetel on oht läbi kukkuda. Ometi on põhjust neil teemadel põgusalt peatuda, seda enam et kõneldakse ka **terminiühtlustusest** (lihtsustatult öeldes kasutuse ühesuguseks tegemine) ja **terminikorrastusest** (süsteemi loomine). **Normimist** käsitan siinses terminikorrastusest ja -ühtlustusest lähtuvate terminitsuste langetamisena²². **Standardimine** on eelnimetatud tegevuste viimane, rangeim etapp, kus mõiste-termini vastavus kuulutatakse kohustuslikuks ja ainukehtivaks²³. Standardimist peetakse niisiis millekski rangemaks ja terminoloogias seostatakse seda klassikalise terminoloogiakoolkonnaga, normimist millekski leebemaks. Ometi ei ole praktikas normimise ja standardimise erinevus üldse mitte selge, vaid sõltub kõnelejust-kirjutajast. Tänapäeva eesti keelekorralduses on võetud suunav-soovitav hoiak, ent *de facto* tähendab see *muu hulgas* normimist ehk sobiv(am)-ebasobiv(am)-hinnangut. Riigikaitsevaldkonnas ja teistelgi erialadel kõneldakse tänapäeval eesti keelega seoses pigem korrastamisest, vähem normimisest ja veelgi vähem standardimisest.

Terminiteoses ja terminivariandi sobilikkuse-sobimatuse hindamisel on esmavajalik teadvustada, et termin – nagu ka keel – on olemuselt **kokku-lepe**. See põhineb keeleruumis väljakujunenud seostel maailma, mõtle-mise (laiemalt tunnetuse) ja märgisüsteemi ehk keele vahel, teisisõnu väljakujunenud kõnelejatähendusel. Kuna mõtlemine ja keel(etunnetus) on suuresti subjektiivsed, jagatakse kõnelejatähendust vaid teatud piirini. Terminikorrastus püribki teatavate seoste kinnistamise ja vahel ka tekitamise

²² Vrd **ÕS** 2018: *keelenorm* 'keelendite ja keelereeglite ühesus ühe keelekollektiivi piires'

²³ Vrd **ÕS** 2018: *standard* 'kvaliteedi- jm nõuete kogum; ametlik dokument kvaliteedi-, tarindus- jm nõuete kindlaksmääramiseks'; *standardima* 'standardseks tegema'

suunas, viimast eeskätt uudissõnade puhul. Sedamööda saab **ebasobivate terminivariantidena** käsitada keelendeid, mis (1) ei vasta väljakujunenud kõnelejatähendusele, eesti keele väljendusvõimalustele ja matkivad *tarbetult* laenuandvat keelt; (2) tähistavad kokkuleppeliselt teist mõistet (lähimõistet) või (3) ei sobitu mõistesüsteemi peegeldavasse terminisüsteemi (ei arvesta sellega, kuidas tähistatakse mõistesüsteemi teisi osi). Kõik eelnimetatud punktid sisaldavad seega subjektiivset mõõdet. Subjektiivsust tavatsetakse peita erinevate argumentide taha ning sageli ei teadvusta seda ei erialainimesed ega keeleinimesed-terminoloogidki. Pigem kaldutakse pidama iseenda keelehinnanguid objektiivseteks ja kompromissitult õigeteks. **Siin-kirjutaja kogemus ütleb, et viljakas ja konstruktiivne koostöö erialainimeste ja terminoloogide vahel algab just võimaluse teadvustamisest, et minu arvamus ei pruugi olla ainuvõimalik ja kehtida universaalselt.**

Terminikorrastustööga tegelevate töörühmade, komisjonide ja töögruppide katusterminina kasutan sõna **terminikeham**²⁴. Võtsin termini kasutusele vajadusest viidata kõigile terminikorrastusega tegelevatele institutsioonidele sõltumata sellest, kuidas ise end parasjagu on nimetatud. Sõnaühendiga *sõjandusterminoloogia komisjon* viitan kehamile, kes tegutses aastatel 2003–2017 Kaitseministeeriumi eestvõttel. Nimetusega *sõjandusterminoloogia töörühm* tähistan selle mantlipärijat, kes kutsuti KVA-s ellu 2018. aasta kevadel. Pikemalt peatun mõlema tegevusel peatükis 2.

1.2.4. Laiapindse riigikaitse mõistest

Projektis käsitletava valdkonna, **laiapindse riigikaitse termineist** on siinkohal otstarbekas käsitleda lühidalt vaid nimetatud terminit ennast ja vastavat mõistet. Nendega seoses tuleb peatuda ka mõistel *kriis*, kuna see esineb nii endises kui ka väljapakutavas laiapindse riigikaitse definitsioonis. Pike-malt käsitlen terminikasutust ja -probleeme peatükis 3.

Laiapindse riigikaitse mõistest kõneldes on dokumentides enam kui kahekümne aasta jooksul kasutatud erinevaid termineid: *totaalkaitse*, *laiapõhjaline riigikaitse*, *laiapindne riigikaitse*, *lai riigikaitse*, *kõikehõlmav riigikaitse*, *riigikaitse lai käsitus*, *riigikaitse lai käsitus*, *terviklik riigikaitse*²⁵.

²⁴ Dokumentides on ehk tuntum ja kasutatum sõna *kehand*, mida peetakse ebamääraseks ja liigset paronüümiat tekitavaks. Vt **Ametniku soovitusõnastik**. Nimetatud seisukohta jagades kasutan inimkogumile viitavana sõna *keham*.

²⁵ Teemast on, küll veidi teise nurga alt, juttu ka Ivo Juurvee artiklis „Ühtsest riigikaitsest totaalkaitse kaudu riigikaitse laia käsituseni: Eesti riigikaitse määratlemisest kõrgema tasandi strateegiadokumentides“ (vt lk 11–30).

Viimasel aastakümnel, ühes riigikaitsekontseptsiooni muutumisega, on hakanud esinema ka terminid *avar julgeolek*, *avar julgeolekukäsitlus* ja *avar julgeolekukäsitlus*. Dokumente kõrvutades ja mõistetesse-mõistesuhetesse süvenedes ilmneb, et nimetatud terminite seosed ja tähenduste kattuvus jäävad sageli ebaselgeks. Tegu on suuresti individuaalsest keeletunnetusest ja -maitsest tingitud varieerumisega. Sõjandusterminoloogia töörühmas ja Manticus Apollo projektis kasutame tegevusele ja nähtusele viitavana terminit *laiapindne riigikaitse*²⁶ (ingl *comprehensive national defence*). Vastavat mõistet defineerime projektis järgmiselt.

Laiapindne riigikaitse on ühiskonna kui terviku kooskõlastatud tegevus, mille eesmärk on kaasata kriisi olemusest tulenevalt kõiki vajalikke riiklikke, avaliku ja erasektori ressursse selleks, et kriisi ära hoida, lahendada või likvideerida selle tagajärgi.

Laiapindne riigikaitse märgib seega tegevust või nähtust. Kontekstides, kus tähendusrõhk on tegevuse aluseks oleval mõistmisviisil või kontseptsioonil, soovitame kasutada terminit *riigikaitse lai käsitlus*²⁷. Kõnealustest terminitest, terminivaliku tagamaadest ja tekkinud terminipusast tuleb juttu ka alapeatükis 3.1.

Projekti käigus ilmnes vajadus leida katustermin, mis tähistaks kõiki tavaolukorrast väljapoole jäävaid olukordi (alates hädaolukorrast mittesõjalise või sõjalise ründeni). Sestap soovib projektimeeskond võtta katusterminina kasutusele *kriis*, mille defineerimisest on seni hoidutud. Otsuse taga oli asjaolu, et sõna *kriis* on valdkondlikes tekstides ja laia tähendusspektrit hõlmavana nagunii kasutatud. Taolisel juhul pole defineerimisest hoidumine enam korrektne ega kooskõlas defineerimise põhitõdedega: keelendit juba kasutatakse terminina, aga see on jäetud tekstivälistel asjaoludel defineerimata. Seetõttu pole otstarbekas mõelda välja uut sõna(tüve), vaid võtta terminina

²⁶ Selle üle, kas kasutada terminit *laiapõhjaline riigikaitse* või *laiapindne riigikaitse*, on arutletud nii sõjandusterminoloogia komisjonis, sõjandusterminoloogia töörühmas kui ka Manticus Apollo koosolekul. Sõjandusterminoloogia komisjoni algne valik langes neist esimesele. Kummatigi oli aastaks 2018 näha, et *laiapindne riigikaitse* on tublisti laialdasemalt kasutusel. Kuna valiku *laiapindne* vs. *laiapõhjaline* näol on tegu individuaalsest keeletunnetusest johtuva eelistuse, mitte kirjakeelenormi seisukohast õige või vale terminikujuga, muutis sõjandusterminoloogia töörühm nimetatud otsust ja eelisterminiks sai *laiapindne riigikaitse*. Sama terminivarianti pooldas ka Manticus Apollo meeskond.

²⁷ *käsitlus* 'arusaam, mõistmine, kontseptsioon', vrd *käsitlus* 'mingi küsimuse v probleemiga tegelemine, millegi arutamine, kõne alla võtmine'. Vt *Ametniku soovitusõnastik, e-keelenõu*.

kasutusele juba olemasolev, piiritleda selle tähendus ning vajadusel laiendada definitsiooni märkusega²⁸.

2. Riigikaitsevaldkonna terminitööst

Omakeelset riigikaitse terminivara on teadlikult ja süsteemselt arendatud alates Eesti iseseisvumisest ning sellega tegeldi 1940. aastate alguseni²⁹. Selleks et luua tänapäeva käsitlemiseks taust, peatun järgnevas lühidalt omakeelse riigikaitseterminoloogia arendamise algusajal ja ajajärgul pärast taasiseseisvumist, põgusalt ka NATO terminitööl. Neist esimest ja sellele eelnenud tsariaja olukorda kirjeldab hästi Toomas Hiio³⁰. Olgu vaid öeldud, et sõjanduse ja sedamööda ka riigikaitsevaldkonna terminiarendus on olnud teiste erialakeeltega võrreldes esirinnas ja seda nii 20. sajandi algul kui ka pärast taasiseseisvumist. On tavaks rõhutada, et Teise maailmasõja eel oli toonastele vajadustele vastav omakeelne sõjandusterminoloogia olemas³¹. Teise maailmasõja lõpp ja nõukogude aeg tähendasid omakeelses sõjandusterminoloogias seisakut: nõukogude sõjaväes, ajateenistuses, kõrg- ja üldhariduskoolides kasutati vene keelt³². Nii ei tulnud iseseisvuse taastamisel alustada valdkonna terminivara arendamist küll tühjalt kohalt, ent ajalooline järjepidevus ja terminimälu olid siiski katkenud.

2.1. Sõjandusterminoloogia komisjonidest sõjandusterminoloogia töörühmani

1918. aastal ilmus eesti-vene oskussõnastik „Eesti Kamandu sõnad jalaväele“³³, kus avaldati esimest korda eestikeelse (sõjanduse) oskussõnavara arendamise põhimõtted. Need pani kirja ja sõnastiku koostas „sõjaväeliste

²⁸ Siinsel juhul lisas projektimeeskond märkuse „Tavaolukorra määratlemine on poliitiline otsus“.

²⁹ Täpne olles ei peatunud terminitöö ka pärast esimest nõukogude okupatsiooni. Kuna Eesti üksused määrati nõukogude armee koosseisu, oli vaja tõlkida Punaarmee määrustikke eesti keelde. Vt **Hiio, Toomas** 2013. Kuidas Eesti sõjaväes eesti keeles asju ajama hakati. – Sõdur, nr 6, lk 28. [**Hiio** 2013]

³⁰ *Ibid.*, lk 24–28.

³¹ **Kolga, Margus** 2006. Eesti sõjandusterminoloogia käekäik. [**Kolga** 2006]

³² Vt **Hiio**, lk 28.

³³ **Eesti kamandu sõnad jalaväele** 1919. Koostaja sõjaväeliste oskussõnade komisjon. Tartu: H. Laakmann'i trükk.

oskussõnade komisjon“. Nimetatud komisjon oligi esimene eestikeelseid sõjandustermineid loonud-korrastanud keham ja ühtlasi tõenäoliselt esimene terminikomisjon Eestis³⁴. Nagu pealkirjast aimata (*kamandu* 'käsklus'), sisaldab sõnastik eeskätt käsklustes kasutatud termineid. Sellised on praeguseks ajalooline *ridanema* ('joonduma või rivistuma'; „Rood, ridane vasakule/paremale!“) ja rudimendina tänapäevagi sõjanduskeeles säilinud *kohenduma* ('end kohendada'; „Kohendu!“). Märkimisväärne osa sõnastikus esinevatest keelenditest kuulub tänapäeva sõjandussõnavarasse, nt käsklused „Tuld!“ ja „Püsti!“. Sama lugu on terminitega *käsk*, *tiib*, *rühm*, *jagu* jpt.

Pärast Eesti taasiseseisvumist, aastal 1991, ajalugu kordus: siinkirjutaja andmeil oli esimene Eesti taasiseseisvumise järel loodud terminikeham just sõjandustermnoloogia komisjon. Tegutses Keeleameti juures³⁵. Nagu eespool viidatud, ei vastanud toonane terminipärand enam erialavajadustele: maailm ja keel olid poole sajandi jooksul muutunud, samuti oli katkenud ajalooline järjepidevus. Taasiseseisvumisjärgsete aastate terminitöö tulemus anti välja ajakirja Kaitse Kodu! lisalehes ja see sisaldas riigikaitse põhitermineid³⁶. Põgusal sirvimisel võib jääda mulje, et materjal on kasutatav tänapäevalgi. Nii esinevad siin praegugi käibel sõjanduse põhitermid, nagu *väeliik* ja *relvaliik*. Kummatigi erineb nende osutus (täendus) tänapäeva omast, mistõttu lahknevad ka mõiste- ja terminisüsteem. Näiteks vastab termini *väeliik* osutus tänapäeval termini *relvaliik* osutusele (nt maaväe relvaliidid jalavägi, suurtükivägi, pioneeri-, side- jt erialaüksused), termini *väeliik* tähenduses kasutati toona terminit *põhiväeliik* ehk *põhiliigid* (maa-, mere- ja õhuväe katustermin). *Relvaliik* tähistab siin aga kasutusvaldkonna, tehniliste tunnuste või toimeviisi järgi eristatavat relvade gruppi (nt jaotus toimeviisi järgi tava- ja massihävitusrelvadeks või toimeulatuse järgi strateegilisteks ja taktikalisteks). Manticus Apollo projekti vaatepunktist olgu mainitud termineid *totaalkaitse* (vrd tänap *laiapindne riigikaitse*, *riigikaitse lai käsitus*), samuti liitsõna täiendosa *operatiiv-* (täendus 'operatsiooniga seotud'; nt *operatiivjuhtimine*, vrd tänap *operatsioonijuhtimine*) ning *kriis* ('kahe või mitme riigi suhete pingestumine, mis võib viia sõjani'; seega defineeritud kitsamalt kui tänapäeva hübriidohtude kontekstis vajalik). Teine suurem probleem on asjaolu, et võõrkeelsete vastete väljal esinevad nii võõrkeelne

³⁴ Raag, Raimo 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex, lk 168.

³⁵ Kull, Rein 2000. Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 82.

³⁶ Kask, Aldo 1998. Militaarterminite sõnastik. – Kaitse Kodu!, nr-d 4 ja 6.

ekvivalent kui ka lähimõisteid tähistavad terminid (nt *kokkupõrge*, ingl *engagement*, *encounter battle*³⁷).

Eeltoodud näited ilmestavad ühtaegu nii mõistetasandi keskset tähtsust terminitöös, mõisteseoste arvestamise vajalikkust kui ka mõiste- ja terminisüsteemi dünaamilisust, muutumist ajas. Kuna maailm teiseneb, on muutumises ka selle kirjeldamiseks sobilik märgisüsteem (keel, termin) ja märkide omavahelised suhted.

Aastatel 2004–2017 tegutses Kaitseministeeriumi eestvõttel moodustatud **sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogiakomisjon** (sõjandusterminoloogia komisjon). Koosseisu kuulusid esindajad Kaitseministeeriumist ja Kaitseväest (maa-, mere- ja õhuväe ning KVA esindaja) kuni sõjamuuseumi ja riigikaitset käsitleva kirjanduse tõlkijateni. Vaheaegadega osalesid Välisministeeriumi ja Siseministeeriumi esindaja. Tulemuste talletamiseks loodi terminibaas Militerm. Tegevuse algusaastail lähtus komisjon peamiselt NATO sõnastikust AAP-06 („Allied Administrative Publications“), mille juba eestindatud tõlke parandamiseks komisjon toona kokku kutsuti. Aasta-aastalt tegevuskese nihkus: üha enam hakati keskenduma päringutele, millest üha suurema osa moodustasid KVA-st ja laiemalt Kaitseväest laekunud päringud. Teisalt oli rõhuasetuse muutus tingitud dokumendi enda kitsaskohtadest: AAP-06 oli oma toonasel kujul suuresti mereväekeskne, sellal kui teised valdkonnad jäid tagaplaanile. Samuti ei sisaldanud see nt kaitsepoliitilisi ega NATO kui organisatsiooniga seotud termineid, mida vajasis igapäevatöös Kaitseministeerium, Välisministeerium ja Kaitseväge kõrgem juhtimistasand³⁸.

On selge, et **riigikaitsevaldkonna terminivara on praegu selline, nagu see on, suuresti tänu sõjandusterminoloogia komisjonile**. Põhiosa otsuseid läks käibele märkamatult ning on kujundanud sõjanduse ja laiemalt riigikaitsevaldkonna igapäevast keelekasutust määral, mida ei teadvusta ilmselt ka toonased komisjoniliikmed ise. Muuseas kuuluvad siia tänapäeval riigikaitstes igapäevakäibel olevad sõnad, nagu *siirma* (ingl *deploy*), liitsõna eesosad *ühend-* (*joint*) ja *mitmeriigi-* (*combined*), *sihtüksus* (*task force*), *suutvus* (ehk *võime*, ingl *capability*), *jõukuvamine* (*power projection*)

³⁷ Viimanegi näide lubab oletada, et terminiloend on pigem tõlkepõhine (vastandina mõistepõhisele terminitööle). *Encounter battle* on ilmselt tõlkelaen soome keelest (vrd sm *kohtamistaistelu*), millest pärineb omakorda eestikeelne *kohtumislahing*. Nagu tänapäevalgi, nii oli ka toona käibel pigem *meeting engagement*. Vt nt FM 90-5. 1982. Jungle Operations. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, August 16, pp. 5-3, 6-5.

³⁸ Vt Kolga 2006.

jpt. Sõjanduse põhiterminitest olgu nimetatud nt *lahkformeerima* (*deformation*), *karpima* (*contain*), *seiskama* (*block*), *lagundama* (*disrupt*), *nihustama* (*dislocate*), samuti hulk vähem tuntud-juurdunud sõnu, nagu *varghävitaja* (*stealth fighter*), *manus* (*attachment (unit)*), *irrus* (*detachment (unit)*)³⁹ jpt. Eriti huvitavad on juhud, mil keelend on levima hakanud just seetõttu, et selle üle on algul naljatatud. Siia kuuluvad nt pioneerindustermin *hukukindlus* (*survivability*), õhusõiduki sünonüüm *õhuk* (*aircraft*) jt. Taaselustati ka kahe maailmasõja vahelisel ajal kasutatud termineid, nt *üldväed* (ehk *ühendrelvaliigid*, ingl *combined arms*). Samuti suunati aastate jooksul õigekirjaga seotut, sh Kaitseväe struktuuri- ja allüksuste suure-väikse algustähe kasutamist, lühendamist ning kokku-lahku kirjutamist. Otsustamisel oldi (ja ollakse ka sõjandusterminoloogia töörühmas) dialoogis kirjakeelenormi loojatega. Nii on soovitatud kõnekeelse sõna *seadeldis* asemel kasutada erialatekstides terminit *seade*, *võimekuse* asemel *võimetus*, *treeningu* asemel *väljaõpet*, *simulatsiooni* asemel *matket* või *imitatsiooni*.

Kaitseministri käskkirjaga anti 2017. aasta lõpus vastutus riigikaitsevaldkonna terminiarenduse eest Kaitseväele, täpsemalt KVA-le⁴⁰. KVA ülema käskkirjaga sai moodustatud **sõjandusterminoloogia töörühm**, kes alustas tegevust 2018. aasta esimesel poolel. Töörühm on *de facto* sõjandusterminoloogia komisjoni mantlipärija, kes jätkab riigikaitsevaldkonna terminiarendust, andmebaasi Militerm täiendamist ja päringutele vastamist. Terminiarendus toimub kooskõlas NATO termini- ja doktriiniarendusega. Töörühma kuuluvad Kaitseväe kõigi väeliikide ja maaväe relvaliikide esindajad, samuti KVA taktika õppetooli ja Kaitseliidu esindaja. Kaasatud on erialade tippspetsialistid erialakoolide ülematest relvaliikide inspektoriteni. Ometi viitab sõjandusterminoloogia töörühma laekuvate päringute iseloom vajadusele laiendada tegevusspektrit ja kaasatavate institutsioonide ringi. Nimetatud teemast tuleb juttu nii järgmises alapeatükis kui ka peatükis 4.

³⁹ Kujundlike terminite rollist ja funktsionaalsusest eriala-, eeskätt sõjanduskeeles vt **Hendrikson, Reet** 2013. Sõjanduskeele ja kujundkeele ristteel ehk Kas kujund (oskus)keelt pigistab? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 9, lk 61–73.

⁴⁰ Kaitseministri 29.11.2017 käskkirjas seisab, et edasine terminitöö „hakkab toimuma miinimummahus, st loobutakse suurte terminikogude jms süsteemsest ja läbivast läbitöötamisest / .. / keskendutakse konkreetsete ja töötasandilt tekkivate küsimuste lahendamisele“. Samas määratakse „KVÜÕA [KVA] terminoloog valitsemisala keskseks kontaktisikuks „terminite „haldamisel“ MILITERM-is, päringutele vastamisel, uute terminite väljatöötamisel või eestindamisel“. Käskkiri on asutusesiseseks kasutamiseks, katkendeid tsiteeritud Kaitseministeeriumi praeguse haridusnõuniku Reelika Semjonovi loal.

2.2. Rahvusvaheline ja riigisisene terminitöö

Eesti riigikaitsevaldkonna terminitöös oli tähtis verstepost liitumine NATO-ga. Terminitöö oli NATO-s esialgu kaootiline, ent üsna pea seisti silmitsi vajadusega leppida kokku mõistetes ja terminikasutuses. Algul tegeldi sellega leksikonide, terminiloendite jms vahendusel. 20. sajandi lõpuks asendus senine, pigem kaootilist laadi tegevus süsteemse ja järjekindla terminitööga. 2003. aastast alates on terministandardimine NATO üks sama-väärse tähtsusega valdkondi teiste seas. Alates 2007. aastast lähtub NATO terminitöö organisatsiooni enda väljatöötatud ja ISO terministandardist.⁴¹ Liikmesriikide kokkulepitud terminite ja definitsioonide leidmiseks on parimaid allikaid terminibaas NATOTerm⁴². NATO kokkulepitud termineid ja definitsioone kajastavad ka NATO dokumendid, nagu AAP-06, STANAG-id jt. Nende eesmärk on hõlbustada riikide koostööd ja üksteisest arusaamist.

NATO liikmena ja lähtudes kollektiivkaitse printsibist on Eestis möödapääsmatu arvestada NATO-s kokkulepituga. See käib ka terminoloogia kohta: Eesti peab suutma end ka rahvusvahelisel tasandil mõistetavaks teha. Viimast tuleb eraldi rõhutada, sest riigikaitsevaldkonna terminitöös on tulnud ikka ja jälle ette tuliseid keskustelusi teemal, kas lähtuda NATO-s kokkulepitust või luua oma süsteem. On ilmne, et Eestil kui väikeriigil on eripärasid, mistõttu ei saa suurriikide süsteemi igas aspektis kopeerida. Samuti ei kattu alati mõistesüsteemid, rääkimata keelesüsteemidest. Taolisi erinevusi tuleb teadvustada ja aktsepteerida, ent oma maailma ega mõistesüsteemi rajada ei ole tänapäeva maailmas ja NATO-liikmesuse taustal kindlasti otstarbekas. Nii on siingi kõige õigem leida kesktee.

Rahvusvahelise koostöö üks eeldusi on toimiv riigisisene koostöö. Sõjandusterminoloogia töörühma koosseisu kuuluvad praegu Kaitseministeeriumi valitsusala esindajad. Vajadusel, lähtudes käsitletavatest teemadest, on tehtud koostööd teiste riigiasutuste ja kõrgkoolidega: nii antud termininõu kui ka küsitud eksperdihinnanguid. Päringuvaldkondi arvestades võiks sõjandusterminoloogia töörühma juba praegu, enne laiapindse riigikaitse terminitöö senisest suuremat konsolideerimist, ümber nimetada *riigikaitse terminikomisjoniks* või *riigikaitse terminitöörühmaks*.

2017. aasta lõpuni tegutsenud sõjandusterminoloogia komisjonis käsitleti kõigi sõjandusega külgnevate valdkondade, sh sise- ja välisjulgeoleku

⁴¹ Vt **NATO Terminology Programme**. – NATOTerm. The Official NATO Terminology Database.

⁴² Vt **NATOTerm**. The Official NATO Terminology Database.

ning sõja- ja katastroofimediitsiini termineid. Ometi vajavad need praeguseks ülevaatamist ja ajakohastamist ning seda on parim teha koostöös iga valdkonna esindajatega. Militermi ja sõjanduse seisukohast piisab, kui terminiaruteludes on esindatud vastava valdkonna spetsialistid, ja neid on siiani ka alati aruteludesse kaasatud. Selleks et terminioitsused valdkondade sees paremini leviksid, peaks iga valdkond terminitööst süsteemselt ja järjepidevalt osa võtma.

Niisiis tuleks mõelda võimalustele, kuidas laiapindse riigikaitse terminitöösse lõimida senisest enam ka sise- ja välisjulgeoleku esindajaid, (sõja- ja katastroofi)meditsiini jt külgnevate erialade spetsialiste. Esindatud võiks olla nii kõrgemad riigiasutused kui ka kõrgkoolid. Koostöösse peaksid olema kaasatud Riigikantselei, Välisministeerium, Siseministeerium, Politsei- ja Piirivalveamet, Päästeamet, Kaitsepolitsei, samuti Sisekaitseakadeemia ja Eesti Mereakadeemia ning Tartu Ülikooli, Tallinna Ülikooli ja Tallinna Tehnikaülikooli vastavad instituudid. Seejuures on tähtis, et need asutused ei tegutseks eraldi, igaüks omas suunas, vaid et neil oleks ühtne kokkupuutekoht ning et valdkondade terminid kajastuks ühtses andmebaasis. 2003. aastal loodud andmebaas Militerm hõlmab kõikide riigikaitsevaldkondade termineid, mistõttu oleks loogiline valida ühiseks platvormiks nimelt see. Ka laseb päringute ja päringusaatjate ampluaa oletada, et Militerm ja riigikaitsevaldkonna terminikorrastuses seni tehtu on Eestis juba piisavalt tuntud. Ühistöö tulemusena arendatavat terminibaasi saaksid kõik valdkonnad oma strateegiaid ja õigusakte luues aluseks võtta, et vältida vasturääkivusi, suurendada mõistelist kooskõla ning vältida sama valdkonna teemade dubleerimist ja jõudmist vastakatele seisukohtadele. Laiapindse riigikaitse terminitöö võimalikest vormidest tuleb juttu peatükis 4.

3. Laiapindse riigikaitse terminitöö: tüüprobleemidest ja nende tagamaadest

Igasuguse sõnastiku, terminikogu või -loendi koostamisel esile kerkivad mõtte- ja kitsaskohad jagunevad rohkem või vähem tinglikult sisulisteks ja vormilisteks-vormistuslikeks. Viimased seostuvad peaaesjalikult terminibaasile vm terminikogule esitatavate nõuetega. Näiteks kuuluvad siia suurväike algustäht termini ja definitsiooni alguses, lubatav terminite arv jm info hulk ühel real ja definitsioonide arv ühes mõistekirjes, koma ja sulgude kasutamine terminiväljal jne. Järgnevas võtan vaatluse alla sisulised aspektid ja eeskätt sellised, millega on probleeme teisteski valdkondades. Selgitan

näidete varal terminivaliku loogikat, terminiotsuste tagamaid ja seiku, millega on otstarbekas terminivalikul arvestada. Mõistekirje vormistuslikest seikadest (kirjavahemärkide ja suure-väikse algustähe kasutamine terminites-definitsioonides, allikatele viitamine jm) saab huviline lugeda Eesti Keele Instituudi kodulehelt⁴³. Defineerimispõhimõtetest annab põhjalikuma ülevaate Tiiu Erelt⁴⁴, lühidalt käsitleb neid ISO-standard⁴⁵.

3.1. Tüüpilisi terminiprobleeme

Terminoloogiakäsitlustes on hea termini omadustena esile toodud erinevaid aspekte. Kirjanduses, terminiaruteludes ja -seminarides, õppepäevadel jm on enim nimetatud ühetähenduslikkust, läbipaistvust ja selgust (motiveeritust), täpsust ja vastavust mõistele, samuti lühidust, keele- ja suupärasust (heakõla), sobivust edasiseks sõnamoodustuseks, süsteemsust, ajakohasust ning juurdumust. Kõike nimetatut on korruga raske, ehk isegi võimatu saavutada. Sestap saab hea termini leidmist võrrelda köielkõnniga. Optimaalse termini leidmisel tuleb uus nähtus (mõiste) paigutada mõistesüsteemi ja selle loogikat silmas pidades valida sobiv keelekuju (termin). Edasises tuginen Manticus Apollo projekti käigus tehtud tähelepanekutele. Ilmestan neid üleantud terminiloendist⁴⁶ pärit näidetega ja avan seiku, millele maksab mõelda teistegi erialakeelte arendamisel.

Üks esimesi sisulisi küsimusi, mida hea termini puhul tavatsetakse esitada, on: kas terminikuju ikka peegeldab mõistet, mille osutamiseks see on valitud või loodud? Kas ta teeb seda võimalikult täpselt ja aitab eristada lähimõisteid? Lisaks teoreetilisele sobilikkusele (vastavusele klassikaliste, eeskätt keeletesandiga piirduvate termininõuetega) tuleb arvestada ka juurdumust kasutajaskonnas. Juurdumus on üks neid omadusi, mida kaldutakse termininõuetest kõneldes nimetamata jätma. Kui termin on kasutajate seas juurdunud, siis peavad muudatuste tegemiseks olema kaalukad argumendid. Ainuüksi sellest, et *keeleinimese meelest* ei peegelda termin piisavalt hästi mõistet või on kohmakas, ei piisa. Isegi juhul, kui terminikeham otsustab termini sobivamaga asendada, ei pruugi kasutajad muudatust omaks võtta. Seda, kas sobivamaks hinnatud keelekuju võetakse kasutusele ja asendatakse

⁴³ Kirje koostamise suuniseid vt **Mõistekirje kontrollnimekiri**. – Eesti Keele Instituut.

⁴⁴ Erelt 2007, lk 48–62.

⁴⁵ EVS-ISO 1087-1. 2002.

⁴⁶ Vt Manticus Apollo 2020.

olemasolevaga, on pea võimatu ennustada, kuna rolli hakkavad mängima keelevälised, sageli sotsiaalse taustaga tegurid.

Kummatigi on just terminite erinev **juurdumus** laiapindse riigikaitse terminikorrastuses kõige raskemini ületatav probleemkoht. Erinev juurdumus seostub sünonüümidega: terminitega, mis viitavad samale mõistele, kuid mille kasutus erineb valdkonniti. Nii on paralleelkasutuses *jätksuutlikkus*, *toimepidevus*, *talitluspidevus*, *vastupidavus*, *kestlikkus* ('suutlikkus järjepidevalt toimida', ingl *sustainability*). Sõjanduses on juurdunud *jätksuutlikkus*, külgnevates valdkondades pigem *toimepidevus*. Projektimeeskond leidis, et ebatöenäone on võimalus hakata neid seostama erinevate mõistete, mistõttu lisasime need projekti terminiloendisse sünonüümidenä. Sama lugu on keelenditega *ülem* ja *juht*. Esimene neist on kasutusel sõjanduses ja sisaldab viidet sõjaväelise auastmega ametikohale, teist tarvitatakse tsiviilsektoris. Nende erinevus taandubki kasutuskonteksti erinevusele ega põhjusta eeldatavasti mõistmisraskust.

Valdkonniti varieeruvad ka terminid *kriisiohje*, *kriisireguleerimine*, *kriisijuhtimine* ja *kriisihaldus*. Kõik need viitavad samale mõistele (ingl *crisis management*). Tervishoius kasutatakse *kriisijuhtimist*, kübervaldkonnas kõneldakse *kriisihaldusest*⁴⁷. Nii sisejulgeolekus kui ka sõjanduses on olnud paralleelkasutusel *kriisireguleerimine* ja *kriisiohje*⁴⁸. Ent kui sõjanduses on juba aastaid tagasi otsustatud *kriisiohje* kasuks⁴⁹, siis sisejulgeolekus on mindud teist teed ja hakatud eelistama *kriisireguleerimist*⁵⁰. Termin *kriisiohje* paremusel viitab ka ametniku soovitusõnastik⁵¹. *Juhtimine* ja *haldus* on üle kasutatud, mistõttu on nende tähendus laienenud ja osutuskoormus (teisisõnu ingliskeelsete vastete rohkus) juba niigi suur. *Kriisiohje* poolt on sõna võtnud ka endine kaitseminister Jaak Aaviksoo⁵². *Kriisiohje* märkimisväärne eelis on seegi, et lühiduse tõttu on keelend sõnamoodustusaldis. Nii on tarbetult pika-kohmaka liitsõna *kriisireguleerimisõppus* asemel eelistatav

⁴⁷ **Kriisihaldus.** – Riigi Infosüsteemi Amet.

⁴⁸ Nt on need varieerunud ka ühe dokumendi piires. Vt **Siseministeeriumi valitsemisala arengukava 2015–2018.**

⁴⁹ Vt **Militerm.**

⁵⁰ **Siseministeeriumi 2020. aasta tegevuskava.**

⁵¹ Vt **Ametniku soovitusõnastik.**

⁵² Vt Eesti Ekspressis esinenud selgitust: „Seni ingliskeelse *crisis management*’i vastena kasutatud *kriisireguleerimise* asemel soovivad nad [sõjandusterminoloogia komisjon] kinnistada *kriisiohjet*, sest *reguleerimine* viitab nende arust liialt „timmimisele”, justkui oleks eesmärk kriisi veidi vähendada või veidi suurendada. Tegelikult soovitakse ju ikkagi kriisi ohjes hoida, saavutada selle üle kontroll“. Vt **Kriisiohje** 2010. – Eesti Ekspress, 19. märts.

kriisiohjeõppus või veelgi lühem *kriisiõppus*. Terminivalikus ja -moodustuses kehtib lühiduspõhimõte: kõik, mis pole hädapärast vajalik, tuleb terminist välja jätta. *Kriisiõppuse* kasuks kõneleb ka süsteemsuspõhimõte: kasutame ju terminit *kriisikomisjon*, mitte *kriisireguleerimiskomisjon*. Sõnaga *ohjamine* seoses olgu mainitud, et sellegi tähendusväli näib olevat laienemas. Näiteks kõneldakse viimases, 2019. aastal välja antud riigikaitseõpikus „mässu ohjamisest ehk mässutõrjest“⁵³. Sõnaosi *-ohje* ja *-tõrje* on riigikaitsevaldkonnas otstarbekas hoida lahus, sest *tõrje* sobib hästi alammõistete tähistamiseks (vrd ingl *crisis management* 'kriisiohje' ja selle alammõiste *crisis response* 'kriisitõrje').

Paralleelkasutusest tingitud **väärmõistmisohu** üle on tänapäevase, (sotsio)kognitiivse terminiteooriaga seoses diskuteeritud üha enam. Vastupidi klassikalisele terminiteooriale ollakse tänapäeval üha enam seisukohal, et sünonüümia on erialakeele loomulik osa ja paralleelkasutus ei tekita erialanimeste seas tegelikkuses mõistmistõrkeid⁵⁴. Siinkirjutaja doktoritöö raames tehtud, empiirilisel uurimismeetodil ja kvantitatiivsel andmeanalüüsil põhinevast uuringust selgus, et vähemalt sõjanduses see nii ei ole⁵⁵. Erinev terminikasutus võib põhjustada väärmõistmist. Hüpoteesi, et sama kehtib kogu riigikaitsevaldkonnas ja ehk laiemaltki, kinnitavad Manticus Apollo projekti koosolekutel aset leidnud arutelud. Neist mitmel arutleti *kriisijuhtimise*, *-ohje*, *-halduse* ja *-reguleerimise* samatähenduslikkuse ja eristamisvajaduse üle. Kuna keelekujud on erinevad, on loogiline – eriti juhul, kui need esinevad ühes dokumendis ja nende suhted on täpsustamata⁵⁶ – järeldada, et sõnad pole samatähenduslikud. Öeldut toetab kognitiiv-psühholoogiline seaduspära: inимtunnetusele on iseloomulik omistada erinevatele keelekujudele erinevaid tähendusi⁵⁷.

⁵³ Gross, Mariliis; Herem, Martin; Ivask, Peeter; Klaos, Margo; Kuimet, Peeter; Lehtmets, Andrus; Lill, Hellar; Mure, Liis; Nõmm, Toe; Otsla, Jaanis; Piirsoo, Malle; Pärnamäe, Ingvar; Raska, Linda; Rütman, Tanel; Sprivul, Andris; Tross, Jaan; Veldre, Eimar; Vsevirov, Jonatan; Ühtegi, Riho 2019. Riigikaitse. Õpik gümnaasiumidele ja kutseõppeasutustele. Kaas, Kaarel (toim). Tallinn: Kaitseministeerium, lk 52.

⁵⁴ Vt nt Temmerman 2000, p. 15; Temmerman, Rita 2011. Ways of managing the dynamics of terminology in multilingual communication. – SCOLIA, No. 25, pp. 108–109, 117. Cabré 1999, pp. 112–114.

⁵⁵ Vt nt Hendrikson 2018, lk 51jj, 74.

⁵⁶ Elanikkonnakaitse kontseptsioon 2018. Riigikantselei, Siseministeerium.

⁵⁷ Vt Erelt 2007, lk 118; Hendrikson 2018, lk 43–44. Vt ka Hendrikson, Reet 2014a. Tõhususe tahud sõjandusterminoloogias näitel: ülediferentsimine või erinev tunnetusväärtus? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 10, lk 109. [Hendrikson 2014a]

Üks peamisi tegureid, mis eristab erialakeeli üldkeelest, on täpsustaotlus. Selle avaldumisvorm on muu hulgas **vajadus hoida lahus lähimõisteid** ehk eristada tähendusi⁵⁸. Teiste erialakeeltega võrreldes näib nimetatud vajadus sõjanduses kui erialal, kus reageerimiskiirusest sõltuvad inimesed, olevat iseäranis esil. Sama lugu on (sõja- ja katastroofi)meditsiiniga. Ühest küljest ilmselt seetõttu, et käsk peab kiirtegutsemist nõudvates oludes olema korraga võimalikult täpne ja lühike. Sestap peab termin kandma nii mõnigi kord rohkem infot, kui seda eeldaks tavaolukord (nt lahingutoimingud *hõivama* ja *vallutama*, mis sisaldavad infot selle kohta, kas ülem eeldab vastase paiknemist alal või mitte).

Tarvidus eristada lähimõisteid tuleb hästi esile seoses terminitega *info* ja *teave*. Taolisi oma- ja võõrsõna paare on üldkeeles tavaks pidada täissünonüümideks⁵⁹. Siiski on riigikaitses, sh nt luures, vaja eristada töötlemata infokilde (*andmed*, ingl *data*) nende töötlemise tulemusest (*teave*, ingl *intelligence*). Samuti on vaja üldtähenduses tarvitavat keelendit, mida kasutatakse juhul, kui töödeldust pole vaja esile tuua (*info* või *informatsioon*, ingl *information*). Nii võttis ka projektimeeskond üle sõjanduses luurespetsialistidega kokku lepitud eristuse.

Lähimõistete lahushoidmisele vastupidine nähtus, mis samuti järeldub täpsustaotlusest, on **tähenduste eristamine juhtudel, kus see pole erialakeeles vajalik**. Piir eristamisvajaduse ja tarbetu eristamise vahel on hägune ning sõltub keelekasutaja haridustaustast, (töö)kogemusest, keeletunnetusest jm⁶⁰. Ühtlustav faktor saab siingi olla sarnane haridustaust või teadmisteoskuste ühtlustamiseks mõeldud (kriisiohje)koolitused ja -õppused.

Üleeristamise musternäiteid on sõnade *võime* ja *võimekus(ed)* eristamine⁶¹ ning *võimekuste* levimine tsiviilmaailmas ja seda suuresti ajakirjanduse vahendusel. Ent selgitustööd tuli teha ka seoses Manticus Apollo projektiga. Nii kasutati termineid *teabeloomisvõimekus* ja *informatsiooni loomise võimekused*, mille asendasime *teabeloomevõimega* (juhul, kui kõneldakse töödeldud andmetest ehk teabest) ning *infooomevõimega* (üldtähenduses, st juhul, kui töödeldus-mittetöödeldus pole kontekstis oluline). Niisuguseid sõnu nagu *võimekus(ed)* olen nimetanud libaterminiteks: esmapilgul, teksti

⁵⁸ Põhjalikumat käsitlust terminoloogilise (üle)diferentsimise ehk tähenduste (üle)eristamise kohta vt **Hendrikson, Reet** 2014a, lk 107–124; **Hendrikson** 2018, lk 30–32, 70–72.

⁵⁹ Sõnatähenduste täielikku kattuvust ehk täissünonüümiaat peetakse keeleteaduses erandlikuks nähtuseks. Eesti keele puhul on leitud, et täissünonüümideks saab pidada vaid mõningaid oma- ja võõrsõna paare. Vt nt **Erelt** 2007, lk 119.

⁶⁰ **Hendrikson** 2014a, lk 112–118.

⁶¹ **Hendrikson, Reet** 2014b. Sõjanduskeele loovusest, haritusest ja tõhususest. – Sõdur, nr 4, lk 48–49.

süvenemata ja/või eriala tundmata, võivad need näida terminitena, kuid tegelikult ei ole seda. Libatermineid iseloomustab ülekasutamine, mistõttu on nende tähendus laienenud ja hägustunud. Erialsuhtluses on *võimekus(t)e* all peetud silmas nii suutlikkust midagi teha, sõjalist võimsust, tingimuste ja vahendite olemasolu kui ka arendamist vajavat valdkonda, samuti vahendeid, mida vajatakse, aga mida veel ei ole. Erialakeele täpsustaotlust arvestades on eelnimetatud juhtudel otstarbekas sõnastust täpsustada: on suur vahe, kas kõnelda valdkonnast, vahenditest või üldisest suutlikkusest. Sagedasti ei anna ka kontekst vajalikku mõistmisvihjet, mistõttu tuleb teksti autorilt küsida, mida on parasjagu mõeldud.

Ühes mõtte hägustamisega muudavad libaterminid lause kantseliitlikuks, mille tagajärjel muutub tekst raskepäraseks ja paljusõnaliseks. Sedamööda kannatab erialateksti täpsus ja mõistetavus adressaadi jaoks. Erinevatel erialadel vahavad libaterminid on *läbiviimine* ja *teostamine*. Sõjanduses on inglise keele eeskujul muutunud libaterminiks ka *taktikaline*, mis kipub levima teistesegi valdkondadesse. Nii kõneldakse *taktikalisest laskmisest*, mis on tõlkelaen inglise keelest (vrd ingl *tactical shooting*). Paraku esineb see terminikuju juba ka organisatsiooni nimes (Taktikalise Laskmise Keskus). Hea näide inglise keelt tarbetult kopeerivast, eesti keele loogikat mittearvestavast terminist on sõja- ja katastroofimeditsiinis juurdunud *taktikaline lahingkannatanu käitlemine/käsitlemine* (ingl *tactical combat casualty care*). Lisaks libaterminile *taktikaline* eirab keelend mitmes aspektis eesti keele sõnajärje ja ühildumisreegleid ning on liiane (sõnad *taktikaline* ja täiendsõna *lahing-*). Mõistet arvestavad terminikujud on *lahingukannatanu käsitlemine* või *kannatanu käsitlemine lahinguväljal*.

Eristamisvajaduse teema lõpetuseks toon ilmeka näite selle kohta, kui võrd erinevalt võivad eristamisvajadust näha oma ala tippspetsialistid. Kõnekas on, et see seostub Manticus Apollo projekti keskse, *laiapindse riigikaitse* mõistega, millest oli peatükis 1.2 juba põgusalt juttu. Siinkohal on keskmes küsimus: milline on paarikute *laiapindne riigikaitse* ja *avar julgeolek* ning *riigikaitse lai käsitus* ja *avar julgeolekukäsitus* vahekord? Sõjandusterminoloogia komisjonis jõuti 2013. aastal seisukohale, et *riigikaitse lai käsitus* on osa *avarast julgeolekukäsitusest*⁶². Nende eristamisvajaduse juurde tuldi projekti

⁶² „*Riigikaitse lai käsitus* – terminit kasutatakse Kaitseministeeriumi eestvõttel loodud sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogia komisjoni ettepanekul varasema „*laiapindse riigikaitse*“ tähenduses. Riigikaitse lai käsitus on osa avarast julgeolekukäsitusest“. **Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017. Riigikogu otsuse „„Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine“ lisa. – Riigi Teataja III, 06.06.2017, 2, lk 3. [**Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017] Tsitaadist tuleb hästi esile seegi, et termineid *riigikaitse lai käsitus* ja *laiapindne riigikaitse* on peetud sünonüümideks, ehkki esimene tähistab mõistmisviisi, teine nähtust.

käigus ikka ja jälle tagasi, mistõttu passib sel teemal veel kord, terminoloogi vaatepunktist, peatuda. Selleks on omakorda vajalik käsitleda lühidalt mõiste *laiapindne riigikaitse* lähimõisteid ja mõista terminivarieerumise tagamaid.

Nagu eespool öeldud, oleme soovitanud tegevusele ja nähtusele viitava kasutada terminit *laiapindne riigikaitse*, mõistmisviisi või kontseptsioonina terminit *riigikaitse lai käsitus*. Nii dokumentides kui Manticus Apollo projektimeeskonnas ollakse üksmeelel selles, et varasem termin *totaalkaitse* viitab põhimõtteliselt samale mõistele mis *laiapindne riigikaitse*: termini asendamisega on toodud sisse rahvusvaheline mõõde, mittesõjalised valdkonnad ja siseturvalisus⁶³. Sõna *riigikaitse* sisaldavate terminivariantide tähenduslik eristamine johtub suuresti erinevast keeletunnetusest (eeskätt terminid, mille puhul on *riigikaitse* sõna põhiosa). Terminipusa tekkimisele on kaasa aidanud paronüümia, teisisõnu eesti keelele omane tuletisterohkus: sõnade *käsitlus* ja *käsitus* ristkasutus (vrd nende varieerumist tsitaatides-märkustes 62, 65–67, 69). Nagu eespool öeldud, tähistab *käsitlus* teema või küsimusega tegelemist, arutelu, *käsitus* arusaama, kontseptsiooni, mõistmisviisi (vt ka märkust 27). Ehkki dokumentides kasutatakse neid üldjuhul samatähenduslikena, on kontseptsioonist või mõistmisviisist kõneldes täpsem kõnelda *riigikaitse laiast käsitusest*.

Eraldi küsimus on, kas mõisteid *laiapindne riigikaitse* ja *riigikaitse lai käsitus* tuleks eristada mõistetest *avar julgeolek* ja *avar julgeolekukäsitus* ning kas kõik need terminid on ikka vajalikud. Veidi üldistatult võib öelda, et sõnadel *julgeolek* ja *riigikaitse* on alluvus- või sisaldussuhe (riigikaitse kui osa julgeolekust). Siiski: täpne olles tähistab neist esimene pigem nähtust, seisundit või tegevuse tulemust, teine tegevust või nähtust, ent mitte seisundit ega tegevuse tulemust. Niisiis tuleb sisaldussuhtest kõneldes olla teadlik sellest, et siin sisaldub teatav tinglikkus. *Avara julgeoleku* defineerimine riigi julgeolekupoliitika lõpptulemusena⁶⁴ on küll kooskõlas defineerimisloogikaga, kuid termin on (keele)loogika vaatepunktist küsitav. Julgeolek kui nähtus või seisund saab kas olemas olla või puududa, ent seda ei saa paigutada avar-kitsas-skaalale. *Avar* saab olla kontseptsioon ehk arusaam julgeolekust, ent mitte *julgeolek*. Küll aga saab kõnelda *avarast julgeolekukäsitusest* ehk

⁶³ Jermalavičius, Tomas; Pernik, Piret; Hurt, Martin 2014. Avar julgeolek ja riigikaitse. Avaliku sektori ja ühiskonna kaasamise proovikivid. RKK raport. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus, lk 55. [*Avar julgeolek ja riigikaitse* 2014]

⁶⁴ *Ibid.*, lk 10–11.

lähenedamisviisist riigi julgeolekule⁶⁵. Kirjeldatud vaatenurgale viitavad ka riigikaitsestrateegia⁶⁶ ja Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse raport „Avar julgeolek ja riigikaitse“⁶⁷.

Manticus Apollo projektimeeskond jõudis seisukohale, et (1) riigikaitse on üks julgeoleku saavutamisviise; (2) termini *avar julgeolek* tarvitamine eraldi terminina ei ole põhjendatud⁶⁸, küll aga saab kõnelda *avarast julgeolekukäsitusest*; (3) *laiapindne riigikaitse* kui tegevus või nähtus lähtub *riigikaitse laiast käsitusest* ehk vastavast mõistmisviisist ning ühtlasi (4) on *laiapindne riigikaitse* üks *avara julgeolekukäsituse* elluviimisviise. Seega hõlmab *avar julgeolekukäsitus* peale riigikaitse ka teiste, viimasega külgnevate valdkondade mõistmis- ehk käsitusviise⁶⁹. Vaid viimasel juhul on põhjendatud termini *avar julgeolekukäsitus* eristamine *riigikaitse laiast käsitusest*.

Eelnenud näidetest ilmneb kujukalt terminite olemus ja selle käigus toimuv: nimelt muutusid projekti kestel ka projektiosaliste seisukohad ja seda mitu korda. Terminite os on oma seisukohtade ümberhindamine tavaline ja sageli vältimatu osa: arutelude käigus täiustub ka erialainimeste arusaam mõistest ja mõistesuhetest. Otsustuslähke peaks erialakeeles olema otstarbekus ja erialane vajadus, ent arvestada tuleb ka oma keele loogikat ja väljendusvahendeid.

⁶⁵ *avar julgeolekukäsitus* 'arusaam julgeolekust kui riigi ja selle rahva võimest kaitsta endale omaseid sisemisi väärtusi ja eesmärke mitmesuguste väliste poliitiliste, sõjaliste, majanduslike ja ühiskondlike ohtude ja riskide ning nende koosmõjude eest ja saavutada nende ohtude ja riskide tasalülitamine'. **Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017, lk 2.

⁶⁶ „Sõjalised konfliktid hõlmavad nii oma ettevalmistavas kui ka aktiivses faasis jõuliste mittesõjaliste meetmete kasutamist. Sellises keskkonnas võimaldab riigi julgeolekut [mitte *avarat julgeolekut*] tagada vaid *riigikaitse lai käsitlus*, mis hõlmab ka mittesõjalist tegevust ja eeldab tugevat sisejulgeolekut [siinkirjutaja esiletõst – RH]“. Vt **Riigikaitse strateegia** 2010. – Kaitseressursside Amet. Tallinn, lk 3.

⁶⁷ „Riigikaitse lai käsitlus [käsitus] hõlmab kõiki riigiasutustele ja elanikkonnale kättesaadavaid võimalusi *tagamaks riigi julgeolek* [mitte *avarat julgeolekut*] Eesti-vastase sõjalise tegevuse korral [siinkirjutaja esiletõst – RH]“. **Avar julgeolek ja riigikaitse** 2014, lk 49.

„Eesti lähtub riigikaitse laiast käsitusest, mis koondab sõjalised ja mittesõjalised võimed, tegevused ja ressursid nii avalikust-, era- kui ka kolmandast sektorist.“ Vt **Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017, lk 3.

⁶⁸ Vt ka **Manticus Apollo** 2019, lk 10.

⁶⁹ Taolist kontseptsiooni esindab ka „Riigikaitse eelnou seletuskiri“: „JPA-st tulenevalt lähtub Eesti riigikaitse laiast käsitusest, mille kohaselt riigikaitse koondab sõjalised ja mittesõjalised võimed, tegevused ja ressursid nii avalikust, era- kui ka kolmandast sektorist, ning Eesti julgeolekupoliitika põhineb avalar julgeolekukäsitusel, mis hõlmab kõiki julgeolekut mõjutavaid suundumusi ja julgeoleku kindlustamiseks olulisi valdkondi.“ **Riigikaitse eelnou seletuskiri** 2019, lk 28.

Tarbetute võõrmõjude kohta on eelnenu käigus toodud juba hulgaliselt näiteid, mistõttu piirdun siinkohal vaid enim silmatorkavate ja tüüpjuhtudega. Võõrmõjude rohkus, eeskätt inglise keele mõju, iseloomustab tänapäeval ilmselt kõiki erialakeeli. Oluline on märkida, et **võõrsõnad ja laenamine pole iseenesest taunitavad: probleemsed on juhud, kus jäetakse arvestamata mõistetasand ning matkitakse võõrkeele loogikat**, arvestamata oma keele eripära. Selgitustööd vajasisid muu hulgas sellised terminid nagu *juhtimise ja kontrollimise süsteem* (ingl *command and control system*) ja *treening* (ingl *training*). Neist esimese vaste on eesti keeles lihtsalt *juhtimis-süsteem*. Sõna *kontrollima* kiputakse inglise keele mõjul kasutama laiemas tähenduses: eesti keeles on *kontrollimine* üks juhtimise osi või funktsioone. Seega on *juhtimise ja kontrollimise süsteem* liiane: termin ei peaks sisaldama hüponüümiat. Teiseks ilmestab toodud näide seda, kui oluline on esmalt aru saada mõistest ja alles seejärel saab valida sellele sobiva omakeelse vaste⁷⁰. Lisaks sellele, et *control* võib tähistada nii juhtimist kui kontrollimist, võib see tähistada ka juhtimisõigust: termini *tactical control* vaste on selle mõistesistust johtuvalt eesti keeles *taktikaline juhtimisõigus*⁷¹.

Elmisega sarnane näide on sõna *treening* kasutamine *väljaõppe* asemel. Inglise keeles tähistab mõlemat *training*. Loogika on sama: *väljaõppe* viitab eesti keeles ülemmõistele, *treening* on üks väljaõppe osi ehk alammõiste (nn drill, tegevuse mehaaniline kordamine). Taas sõltub vaste valik kontekstist. Laiapindses riigikaitstes, nagu ka kitsamalt sõjanduses, räägitakse üldjuhul siiski väljaõppest, harjutamisest või õppustest. Kõneldes kriisiolukorra lahendamiseks ellukutsutud õppustest, on niisiis täpsem kasutada terminit *kriisiõppus*, mitte *kriisitreening*. Viimane sobiks tähistama õppuse osa, mille ainuesmärk on automatiseerida mingit tegevust või selle osa.

Väljaõppega seostub ka sõnade *simulatsioon*, *imitatsioon* ja *matke* (ingl *simulation*) kasutamine. Sõna *simulatsioon* on tegelikkuse jäljendamise tähenduses siiani laialt kasutusel, sh haridusvaldkonnas. Haridussõnastikku

⁷⁰ Nt on *traffic control*’i vaste *liikluse juhtimine*, sõjanduses on termini *fire control* eestikeelne vaste *tulejuhtimine*, samas tähistab *control* lahingutoiminguna (‘säilitama oma mõjuvõimu määratud alal, et hoida ära selle kasutamine vaenulikel eesmärkidel’) nimelt kontrollimist, mitte juhtimist.

⁷¹ *taktikaline juhtimisõigus* (ingl *tactical control*; TACON) ’ülemale üleantud õigus suunata ja kontrollida üksikasjalikult ning enamasti vastutusala piires liikumist või manöövreid, mis on vajalikud määratud ülesannete täitmiseks’. Vt **AJP-3. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations** 2019. Ed. C, Ver. 1. Allied Joint Publication: NATO Standardization Office; **Militerm**.

on lisatud *matke* sünonüümina (*õpissimulatsioon, õpimatke*)⁷². Kirjakeelenormi loojad ja sõjandusterminoloogia komisjon arutasid 2011. aastal, kas eemaldada ÕS-ist mäрге, et *simulatsioon* on nimetatud tähenduses ebasobiv. Toona otsustati jääda konservatiivseks ja seda mitte teha. Nimetatud seisukohal ollakse tänini⁷³ ja sellest lähtusime ka Manticus Apollo projektis. Nii kõneleme arvuti abil toimuvast kriisistsenaariumide läbimängimisest kui *matkeharjutustest* või *matkeõppustest*. Nagu näidetest adutav, kõneleb *matke* kasuks ka keelendi lühidus, mistõttu annab see edasiseks sõnamoodustuseks paremaid võimalusi.

Riigikaitsevaldkonnas ei tekita probleeme vaid inglise laenud: on kitsaskohti, mis lähtuvad vene keele mõjust. Iseenesest pole vene laenedeski midagi halba. Probleem tekib eesti, vene ja inglise keele loogika põrkumisest, millest võib tekkida mõistmistõrkeid. Üks sellistest on venemõjuline *operatiiv-* viitavana sõjatasandile (*operatsiooni-*). Nimetatud riskasutusest on siinkirjutaja andmeil mõistmistõrkeid ka juba tekkinud: eesti keeles on omadussõnale *operatiivne* kinnistunud kiirtegutsemise või -reageerimise tähendus. Laiapindse riigikaitse kontekstis on eristamisvajadus veel selgem, sest ka külgnEVates valdkondades, nt sisejulgeolekus, on *operatiiv-*tüvi kasutusel samas tähenduses. Eristamisvajadus tuleb ilmsiks selliste lausete puhul nagu „Relvajõudude kasutamiseks on vaja operatiivplaani“, vrd „Relvajõudude kasutamiseks on vaja operatsiooniplaani“. Esimeses lauses mõeldakse plaani, mis on kiirreageerimise aluseks, teine kõneleb operatsioonitasandi tegevusplaanist. Seega on juhtimistasandi tähenduses otstarbekam kõnelda *operatsioonitasandist* ja *operatsioonijuhtimisest*. *Operatiivjuhtimine* tähistab keeleloogika järgi juhtimist kiirreageerimist nõudvates oludes või ka kiirkorras juhtimist, ent kummalgi neist pole riigikaitse kontekstis terminiväärtust.⁷⁴

Võib siiski öelda, et kirjeldatud loogika on vähemalt Kaitseväes praeguseks suuresti omaks võetud, kuid reliktna on see tihti peale säilinud staabi

⁷² Vrd *õpissimulatsioon, õpimatkimine* (ingl *simulation*) – õppevorm, kus matkitakse reaalelu situatsioone, nt riigikogu istungit, autojuhtimist. Vt **Haridussõnastik**.

⁷³ Vt ÕS 2018.

⁷⁴ Samas kasutatakse nt „Riigikaitseeaduse eelnõu seletuskirjas“ keelendeid *operatiivne juhtimistasand* ja *operatiivtaktikaline juhtimine*. „Eelnõuga täpsustatakse pädevuse jaotust ja volitusi eelkõige strateegilisel ja operatiivsel juhtimistasandil selliselt, et oleks selge, kes ja millistes küsimustes ning kellele allub. Eelnõuga korrastatakse ja ühtlustatakse kõigi kriisiolukordade juhtimiskorraldust.“ **Riigikaitseeaduse eelnõu seletuskiri** 2019, lk 10. „Eelnõuga jaotatakse pädevused ja antakse selged volitused strateegilise tasandi ning operatiivtaktikaliseks juhtimiseks.“ **Riigikaitseeaduse eelnõu seletuskiri** 2019, lk 51.

allüksuste nimetustes, nagu *operatiiv- ja väljaõppeosakond*, *operatiivjaoskond* ning *operatiivseksioon*. Näide mõistelisest ja terminoloogilisest segadusest on struktuuriskeem, kus *operatiivosakonna* allüksused on näiteks *operatiivjaoskond* ja *operatsioonide juhtimiskeskus*. Operatiivjaoskonna lühend on üldjuhul J3/5 OPS, mis viitab operatsioonidele, mitte kiirreageerimisele ehk nn operatiivsusele. Osakonna teise allüksuse, *operatsioonide juhtimiskeskuse* täiendsona *operatsioonide* kinnitab, et ka osakonna nimetuses on õigem kasutada täiendosa *operatsiooni*-. Keeleloogikale ja süsteemsuspõhimõttele vastavad variandid oleks nt *operatsioonide juhtimiskeskus*, *operatsiooni juhtimiskeskus* või ka *operatsioonide juhtimise keskus*.

Teiseks tuleb ingliskeelsete *operational* ja *operations* vastendamisel jälgida, kas kõneldakse ikkagi operatsioonist või lihtsalt tegevusest. Sõjandustekstides kaldutakse kasutama automaatselt vastena *operatsiooni* (halvemal juhul *operatiiv-tüve*), kuigi vahel on paslikum ja täpsem kõnelda lihtsalt *tegevusest*.

Laenuandva keele põhjendamatu matkimise näiteid on ka sõna *agent* (vrd ingl *agent*), viitavana (nt laiapindse riigikaitse osaliste) mõjutajale⁷⁵. Sarnastes tähendustes on anglitsismi pruugitud mujalgi (samaviitelisena sõnadega *esindaja*, *mõjur*, *tegutseja*⁷⁶). Projektis kiputi seda tarvitama nii eelnimetatud laias tähenduses ('kellegi/millegi mõjutaja') kui ka viitavana laiapindsesse riigikaitseesse kaasatud asutusele, isikule või infosüsteemile. Projektimeeskond soovib erialavajadusi silmas pidades nimetatud tähendusi lahus hoida. Täpsemalt: kasutada *agendi* asemel terminit *toimija* ja selle alam mõistele viitavana terminit *osaline* (ingl *stakeholder*). Viimane tähistab laiapindsesse riigikaitseesse kaasatud asutust, isikut või infosüsteemi.

Oma- ja võõrsõna dilemma kerkis esile ka seoses projektimeeskonna koosolekutel kõlanud, kohati slängiliste keelenditega *staabidirigent*, *staabi direktor* ja *staabi koordinaator*. Nendega tähistati staabi tööd korraldavat ja selle toimimise eest vastutavat isikut. Sõjanduses on harjumuspärane kõnelda *staabiülema*st, ent *ülem* viitab relvajõudude esindajale, mis on laiapindse riigikaitse kontekstis kitsendav. Ühiselt jõudsimise tõdemusele, et parim lahendus on tähistada mõistet terminiga *staabijuht*.

Projekti käigus otsustasime populariseerida ka mõnd uudissõna, mis on Kaitseväes praeguseks juba levinud. Mõtlen siin eeskätt termineid *läviisik*

⁷⁵ *toimija* 'asutus, isik või infosüsteem, kes/mis mõjutab süsteemi või selle osalisi mis tahes moel' (Manticus Apollo 2020)

⁷⁶ Vt **Vikisõnastik**; vrd ka **ÕS** 2018 ('kellegi huvides töötav v talitav isik').

(*liaison officer*) ja *kerksus (resilience)*⁷⁷, mis olid 2014. aastal toimunud sõjandussõnade võistluse võidusõnad⁷⁸. Terminitöös, eriti sellistel erialadel nagu sõjandus ja laiemalt riigikaitse, ei tohiks uudissõnalooime olla eesmärk iseeneses. Ilmselt võib seda öelda kõigi erialakeelte kohta. Uudissõnade ellukutsumise taga peaks olema tegelik vajadus: tühimik keeles või mõjuv põhjus, miks on vaja olemasolev keelend asendada. Johannes Aaviku keeueuenduse ajal 20. sajandi alguses oli taolisi tühimikke rohkesti, seega oli radikaalsete uudiskeelendite kasutuselevõtuks viljakas pinnas. Tänapäeval võetakse uue mõistega kiiresti, sageli ühel ajal kasutusele ka laenuandva keele loogikat järgiv tähistaja. Nii kasutati enne *läviisiku* käibeletulekut keelendeid *kontakt-ohvitser* või *kontaktisik* ning *sideohvitser* või *sideisik*. Termineid on vaja just paarikuna, kuna neis peab kajastuma see, kas tegu on kaitseväelase või tsiviilisikuga. Sõjanduses on *lävi*-täiendosa praeguseks juba tavakasutuses. Uudiskeelendi juurdumise üks põhjuseid on kindlasti see, et erialainimesed ise on pidanud sõnu *kontaktisik/kontaktohvitser* ja *sideisik/sideohvitser* eksitavateks. *Sideohvitser* tähistab sõjanduskeeles teist mõistet, *kontaktohvitseri* vastu on astunud keeletundlikumad kaitseväelased ise. Ohvitserid on välja toonud, et sõjanduses on *kontakt* üle kasutatud ja loob vääraseid (räägitakse nt tule- ja vaatluskontaktist, relvakontaktist). *Lävimine* on midagi stabiilsemat ja pikaajalisemat, *kontakt* viitab millelegi lühiajalisemale.

Kerksus on praeguseks ehk vähem levinud ja tuntud. Üks põhjusi on ilmselt seik, et sõna moodustusloogika ei pruugi läbi paista (algtüvi *kerkima*). Erialasõnastikud pakuvad inglise *resilience* vasteks omatüvelist *säilienõtkust* ja võörkeeli tarbetult kopeerivat *resilientsust*⁷⁹, samuti *paindlikkust* ja *elastsust*⁸⁰, ent ka *toimepidevust*, *talitluspidevust* ja *vastupanuvõimet*. Siin-kirjutaja hinnangul on *kerksus* neist kõige elujõulisem. Üks selle tahke on altisus edasiseks sõnamoodustuseks. Näiteks on küberjulgeolekus juba kasutusel termin *küberkerksus*⁸¹.

⁷⁷ *läviisik* 'isik, kelle kaudu kaks või enam organisatsiooni vahetavad infot ja kooskõlastavad tegevust'; *kerksus* 'süsteemi, isiku, kogukonna või ühiskonna võime hakkama saada inimese või looduse põhjustatud ohtudega'. Vt **Militerm**.

⁷⁸ **Sõjandussõnaus andis uuteks sõnadeks *sotra, rauter ja reke***. 2014. – Eesti Rahvusringhääling, 26. september. **Hendrikson, Reet** 2014c. Sõjanduskeel kahe keeleruumi vahel: läviisikuna sõjateatris keelekerksust otsimas. Hõimupäevade konverentsi ettekanne. Narva, 15.–17. oktoober. Vt ka **Sõjandussõnade võistlus** 2014. – Sirp, 14. märts.

⁷⁹ Vt **Haridussõnastik**.

⁸⁰ **Andmekaitse ja infoturbe leksikon AKIT**.

⁸¹ Vt **Vikipeedia**.

Defineerimispehõmõtete ja -probleemide põhjalikum käsitlemine eeldaks eraldi artiklit, kuid teemat päris välja jätta pole korrektne. On ju definitsioon n-õ mõiste kontsentraat, mille põhjal valitakse optimaalne terminikuju. Definitsioon on otsekui ühenduslülili mõiste ja termini vahel. Võib väita, et defineerimine on omaette teadus ja kunst, kus lisaks erialateadmistele on suur osatähtsus loogikal, olulise ja vähem olulise eristamise oskusele ning keeleleidlikkusele. Sama saab öelda definitsioonide tõlkimise ja toimetamise kohta: siingi tuleb olla ettevaatlik ja üldjuhul peaks see käima koostöös erialainimes(t)ega. Nimelt osutuvad näiliselt vormilised parandused tihtipeale vägagi sisulisteks.

Üks põhimõttelisi, sagedasti esinevaid defineerimisprobleeme seostub **termini ja definitsiooni peasõna ühildumisega**. Definitsiooni peasõna peab nii sisult kui ka vormilt vastama termini vormile. Nii tuleb ingliskeelse termini *intelligence* defineerimisel jälgida, kas kõneldakse luurest kui tegevusest (eestikeelne vaste *luure*; definitsiooni algus võiks olla nt „tegevus, mille tulemusel ...“) või kui tegevuse tulemusest (*luureteave*; definitsiooni algus võiks olla nt „töödeldud teave, mis saadakse...“). Vorminõudeks võib lugeda ka teesi, et definitsioon on üks lause ja kõik ülejäänud tuleb vormistada märkusena. Kumatigi on juba sisuline küsimus, milline info kuulub definitsiooni ja milline märkuste väljale. Teisisõnu: kas definitsioonis on nimetatud kõiki mõiste seisukohast määrava tähtsusega aspekte. Defineerimisloogika valdamise vajadus saab hästi ilmsiks seaduste jt õigusaktide koostamisel. Näiteks ei ole (defineerimis)loogikaga kooskõlas väide, et „üldine kaitsevalmidus on rahua ja sünonüüm“⁸². *Üldist kaitsevalmidust* saab pidada mõiste *rahuaeg* üheks mõistetunnuseks, ent kindlasti mitte sünonüümiks.

Kokkuvõtteks on selge, et kui on tegu riigikaitsepanustavate valdkondade ühiste põhimõistetega, tuleks pürgida selle poole, et terminikasutuses suudetaks kokkuleppele jõuda ja kasutada mõiste tähistamiseks sama terminit. Terminivalikul on vaja esmalt tunda süvitsi mõistet ja teada mõistesuhteid (loe: olla nende suhtes samal seisukohal) ning alles seejärel saab valida sobiva omakeelse vaste. Tähtis on veenduda, et mõistest ja mõistesuhetest saadakse ikka samal moel aru: terminiaruteludes selgub nii mõnigi kord, et terminid, mida peetakse ühtmoodi mõistetavateks, seda tegelikult ei ole. Seejuures ei taandu tähenduste (mõistete) eristamine vale-õigevastandusele, vaid pigem on tegu skaalaga „otstarbekas–ebaotstarbekas“. Võõrsõnade ja laenamise suhtes kaldutakse võtma äärmuslikke seisukohti:

⁸² Riigikaitseõiguse muudatuste kontseptsioon, lk 10.

on neid, kes võõrsõnu täielikult taunivad, ja tulihingelisi võõrsõnade kaitsjaid. Siinkirjutaja hinnangul pole võõrsõnad iseenesest taunitavad: probleemsed on juhud, kus jäetakse arvestamata mõistetaset ja matkitakse võõrkeele loogikat, arvestamata oma keele eripära. Juhul kui terminivalikul või -kasutuses ei osutu kokkulepe (juurdumuse vms tõttu) võimalikuks, võib piisata sellestki, kui kasutuserinevust teadvustatakse. Ometi eeldab seegi valdkondade koostööd. Terminite-definitsioonide kokkuleppimisel on tähtis pidada silmas tööka, et mida detailsemalt mõisteid määratlema ja termineid standardida, seda suurem on tõenäosus, et hakkab ilmema unustamisfaktor⁸³.

3.2. Terminiprobleemide tagamaid

Tõsiasi on, et dokumentide (eeskirjade, määruste, seaduste, ent ka õppe- materjalide) terminikasutus ei peegelda pahatihti läbimõeldust ega termini- teadlikkust. Nagu eelmisest alapeatükist ilmnes, kerkis ka Manticus Apollo projekti käigus üha esile mõisteid, mille tähistamiseks kasutatakse nt sisejulgeolekus, tervishoius ja sõjanduses erinevaid termineid. Samuti on termineid, mille mõistemahus või -nüanssides ongi, kas vähem või rohkem põhjendatult, erinevusi. Kummatigi esineb täpselt samasuguseid probleeme ka ühe valdkonna ning ühe ja sama alamvaldkonna või eriala sees. Julgen väita, et viimane on – vähemalt igapäevatoos ja tavaolukorras – suurem probleem, sest sageli **ei teata või ei teadvustata arusaamade erinevusi**. Mis olulisim: nii ei saa ka kriisiolukorras eeldada kiiret üksteisemõistmist ega tegutsemist.

Mida kitsam on eriala, seda loogilisem on eeldada, et terminitest saadakse samal moel aru, teisisõnu tekib **ühtsete arusaamade illusioon**. Nii olen osalenud koosolekutel, kus on väidetud, et terminoloogiaga ei ole (all)üksuses probleeme, kuna neid pole keegi tõstatanud. Vaadates aga väljaantavaid dokumente, on need tulvil ebaühtlust ja terminoloogilisi kitsaskohti. Iseäranis kehv on olukord juhul, kui (all)üksuses tegeldakse õppetööga, sest **just õppetöö käigus toimub tõhusaim terminiühtlustus**

⁸³ *unustamisfaktor* (ingl *forgetting factor*) 'infotehnoloogias nähtus, mille ülesanne on hoida saadavat algoritmi elus nii, et see unustaks vähehaaval vanad andmed ja oleks vastuvõtlik uutele.' **Trump, Tõnu** (*sine anno*). Adaptiivsed filtrid ning nende rakendused sidesüsteemides, lk 70. **Vaerenbergh, Steven Van; Santamaria, Ignacio; Lázaro-Gredilla, Miguel** 2012. Estimation of the forgetting factor in kernel recursive least squares. IEEE International Workshop on Machine Learning for Signal Processing. Niisiis on tegemist valdkondadevahelise laenamiseega ehk siselaenuga. Terminoloogia ja õppimise kontekstis on unustamisfaktorist juttu ka siinkirjutaja doktoritöös, vt **Hendrikson** 2018, lk 46, 54.

ja **-teavitustöö**⁸⁴. Kui õppetöös ei pöörata terminoloogiale tähelepanu (nt kasutatakse võõrkeelseid termineid) või kui õppejõud kõnelevad igaüks „oma“ terminites, **ei loo see alust mitte ainult terminoloogilisele ebaühtlusele, vaid ka lünklikule haridusele**. Termin kannab erialast mõtet. Ühtlustamata terminikasutus loob mõttelist ebaühtlust või vähemalt tekitab olukorra, kus õppurid peavad esmalt ise hakkama mõistetasandil korda looma. See omakorda nõuab lisaenergiat (kognitiivset pingutust), mille tagajärjel kannatab infovahetus (õppe tulemuslikkus). Siinkirjutaja hinnangul ei tohiks õppejõud eeldada, et õppurid ise mõistesüsteemis korra looksid⁸⁵, ja kui nad ka seda teevad, ei pruugita jõuda kaasõppuritega samadele tulemustele. Nii ongi loodud pinnas mõistelistele vastuoludele ja terminoloogilisele ebaühtlusele. Seega algab terminiteavitustöö erialade **õppejõududest ja enda vastutuse teadvustamisest**.

Teine suurem probleemiring seostub **õppematerjalide jt dokumentide laustootmisega**. Pahatihti peetakse **inimeste ja asutuste-struktuuriüksuste töö tulemuslikkuse näitajaks kvantiteeti, mitte kvaliteeti**. Taoline suhtumine peegeldub paratamatult väljaande terminoloogilises küljes. Sestap ei olda ka *de facto* huvitatud materjali läbitöötamisest ja toimetamisest mahus, mida eeldaks kvaliteetne tulemus. Öeldule sekundeerib nii mõnigi kord puudulik kvaliteedikontroll, nn käib-kah-suhtumine. Selle hind on kõrge: segaduse külvamine. Just nii hakkavad levima ja juurduvad ebasobivad terminivariandid või siis paralleelvariandid, mille tähenduse samasuses tekib kahtlus (tekib mõiste- ja/või terminipusa). Haruldased ei ole olukorrad, kus ühes ja samas dokumendis kasutatakse termineid, mille mõistelist samasust tõdevad ka autorid ise alles pärast terminiarutelu.

Siinjuures tuleb teadvustada, et **üks terminitöös osalev entusiast ei taga dokumentide terminoloogilist ühtsust ega läbimõeldud terminikasutust ka mitte ühe dokumendi sees**. Üks inimene – v.a ehk juhul, kui ta ei ole organisatsioonis võtmepositsioonil – ei pääse mõjutama kõigi dokumentide heakeelsust ega terminoloogilist läbimõeldust, ka mitte neist tähtsamate. Läbimõelduse ja suurema ühtsuse saavutamise üks vahendeid on, et organisatsioonis loodaks **reeglipäraselt järgitav mudel, kaasataks pädevad erialainimesed ja leitaks vahendid**. Terminiteavitustööst tuleb pikemalt juttu peatükis 5.

Paradoks on, et isegi **filoloogiharidus ei taga dokumentide terminoloogilist** ega alati mitte ka keelelist **kvaliteeti**, samuti mitte **terminoloogiliseks**

⁸⁴ Vt nt Hendrikson 2018, lk 63–67, 73–74.

⁸⁵ Erandiks on avastusõpe, kus iseseisev teadmistele jõudmine võibki olla õppetegevuse osa ja eraldi eesmärk. Ent ka sel juhul on õppejõu ülesanne luua õppimiseks taustsüsteem ning tagada, et õppurid jõuaksid alusloogikas ja -teadmistes samadele tulemustele.

või toimetamistööks vajalikke teadmisi-oskusi. Kummatigi just seda tööandjad usuvad ja eeldavad. Nimetatud oskusi ei taga ka magistri- või doktori-kraad – juba seetõttu, et filoloogia alla kuulub hulk erinevaid distsipliine. Nii ei eeldata ka nt tankitõrjajalt, et ta orienteeruks mereväe või pioneeri erialal, sh nende mõiste- ja terminisüsteemis, ehkki kõik kolm on sõjandusvaldkonnad. Keeleteaduse ja terminoloogia puhul kehtib täpselt sama: teadmised-oskused ühel kitsal erialal ei taga teadmisi teises. Keelelise ja terminoloogilise kvaliteedi all ei pea siinkirjutaja silmas üksikuid näpuvigu. Eksimine on inimlik ja tänapäeva infokeskkonnas on paraku pigem erandlik olukord, kus ühes kirjutises ei esineks ühtki kitsaskohta. Siin pean silmas *elementaarseid ja korduvaid* terminoloogilisi ja keeleprobleeme, mis lähtuvad sageli mõiste-termini erinevuse mitteteadvustamisest, mõistetasandi eiramisest, mõistesüsteemi mittetundmisest või arvestamata jätmisest. Mõistagi saab – teatava piirini – vaielda selle üle, mis on eksimus ja mis mitte. Terminoloogia kontekstis ongi tihtipeale õigem kõnelda otstarbekatest ja vähem otstarbekatest terminitsustest. Küsimus ei olegi siinkirjutaja hinnangul mitte niivõrd konkreetnes kitsaskohas, kuivõrd **me-teame-ise-mis-teeme-suhtumises**, nn iseenda maailma loomises. Selle taga võib olla erinevaid tegureid, sh võimusuhted⁸⁶.

Lisaks on vägagi erinev see, mida mõistetakse toimetamise, keeletoimetamise ja korrektoori all ning **kuhu** ses reas **paigutatakse terminoloogiline toimetamine**. Ka ühe asutuse sees ei lähe arvamused alati kokku ja sõltuvad suuresti sellest, mida inimene ise (ülem, toimetaja) (keele)toimetamiseks peab⁸⁷. On ilmne, et toimetatud teksti all mõistetakse üldjuhul ka terminoloogiliselt toimetatud, lugejaküpset teksti. Ometi pole keeletoimetajal terminoloogiliseks toimetamiseks sageli teadmisi, oskusi või aega. **Mõiste- ja terminisüsteemi tundmaõppimine ja läbimõtlemine on eraldi töö, mida on keeruline mõõta**, eriti kui töö tulemuslikkust mõõdetakse lehekülgedes, mitte teksti kvaliteedis. Mida spetsiifilisem eriala ja teema, seda vähem saab keeletoimetajalt eeldada terminoloogilist toimetamist. Isegi kui (keele)toimetaja on pädev ka terminoloogilise toimetajana, on kvaliteetse tulemuse saavutamiseks vajalik üldjuhul suisa möödapääsmatu, et leiaks aset dialoog autoriga. Pikemate, mis tahes žanris tekstide puhul on pigem haruldased olukorrad, kus dialoogiks teksti koostajaga pole tarvidust. Pahatihti tegutseb

⁸⁶ Võimu ja terminikasutuse seosest vt ka **Hendrikson** 2018, lk 43, 71; **Hendrikson, Reet** 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest. – Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste toimetised, nr 16, lk 20. [**Hendrikson** 2012]

⁸⁷ Vt ka **Tavast, Taugar** 2013, lk 204.

(keele)toimetaja ajasurve tingimuses, samuti ei pruugi olla ekspertidel aru-
teluks aega või ei aduta dialoogi olulisust.

Laiapindse riigikaitse terminite tööd iseloomustab praegu hajutatud ja
süsteemse koostöö nappus. Seda peegeldab muuseas tõik, et Eesti termini-
töö juhtkomiteelt taotlevad toetust eeskätt üksikvaldkonnad, mitte mitut
valdkonda koondavad kehamid. On selle taga mugavus või vastumeelsus
koostöö suhtes, eestlaslik tahtmine omaette tegutseda? Või pigem tunne, et
kokkulepeteni nagunii ei jõuta? Või tahtmine luua oma maailma? Viimast
on terminiprobleemide põhjusena välja toonud Eesti ohvitserid ja nime-
tanud seda **pöidlajälje vajutamise sündroomiks**⁸⁸. Mõeldakse *ad hoc*-korras
välja uusi, esmapilgul sobivaid terminivariante, ehkki mõiste tähistamiseks
on juba olemas juurdunud, paslikum ja ülejäänud mõistesüsteemi arvestav
keelend. Nii võib lugeja alles põhjalikumal süüvimisel või siis autorilt küsides
aru saada, et tegu on tuntud mõistega, mida on tähistatud teise keelendiga.
Näiteks esinesid loodavas logistikadokumendis paarikuna terminid
operatiivlogistika (OPLOG) ja *operatsiooni tasandi logistika*. Logistika-
ekspertide osalusel toimunud terminiarutelus selgus, et *operatiivlogistika* all
mõeldi *operatsioonitasandi logistikat* ning *operatsiooni tasandi logistika* all
operatsioonitoetuse logistikat.

Paralleelvariantide sissetoomise põhjus võib lisaks pöidlajäljesündroomile
olla ka see, et **ei osata eristada tekstižanre või ei teadvustata nende erine-
vust**. Kui üld- ja ilukirjanduskeeles ning slängis on keeleline mitmekesisus
ja parafraaseerivad keelendid keele rikkuse ilming, siis eriala- ja teaduskeeles
ei ole see nii. Viimastes võib paljusus põhjustada mõiste- ja terminipusasid
ning teksti (sõnumi) mõistmistõrkeid⁸⁹. Teisisõnu: erialateksti autori (sõnumi

⁸⁸ Hendrikson 2012, lk 20; Hendrikson 2018, lk 43.

⁸⁹ Terminivarieerumise seost mõistmisraskuste tekkega ei ole Eestis ega siinkirjutaja andmeil
ka mujal maailmas empiirilisel teel uuritud. Ometi on selle suhtes alates terminoloogia kui
teadusala sünnist 1970ndatel avaldatud vastakaid seisukohti, mis on põhinenud kas uurija
sisevaatlusel või tekstianalüüsil. Klassikalises terminiteoorias eeldatakse, et varieerumine
tekitab mõistmisraskust, uuemates käsitustes ollakse pigem seda meelt, et paljusus on ka
erialakeeles loomulik nähtus. Siinkirjutaja doktoritöö raames tehtud, empiirilisel teel kogutud
andmetele ja kvantitatiivsele analüüsile tuginenud uuringus selgus, et terminite varieerumine
siiski tekitab erialasuhtluses mõistmistõrkeid. Vt Hendrikson 2018, lk 51. Uuringust täpse-
malt vt Hendrikson, Reet 2017. Mõist(mis)est terminini: erialakeele tõhususest sõjandus-
terminoloogia näitel. – Sõjateadlane, nr 5, lk 11–86. Erialainimeste suulise suhtluse analüüsil
(lahinguolukordade läbimängimisel) jõuab samale tulemusele Ragnar Ventsel oma magistri-
töös. Vt Ventsel, Ragnar 2018. Sõjandusterminite mõistmise mõju olukorrataadlikkusele.
Magistritöö. Juhendajad PhD Reet Hendrikson ja kol-ltn Tõnis Männiste. Tartu: Kaitseväe
Ühendatud Õppeasutused, sõjaväepedagoogika ja juhtimise õppetool.

saatja) suhtluseesmärk – edastada enda suhtlustahtest lähtuvalt võimalikult üheselt mõistetavat erialast infot – ei saa täidetud.

Terminoloogiliste kitsaskohtade lätteks on niisiis just keelevälised, sotsiaalsed ja inимtunnetusega seotud tegurid. Laiapindse riigikaitse kontekstis peavad eri valdkondade esindajad tegema tihedat koostööd ning mõistma teineteist nii täpselt ja kiiresti kui võimalik. Sellele tuleb rajada alus juba tavaolukorras. Nagu eelöeldust nähtub, ei ole terminoloogilised erimeelsused, sh teadvustamata vastuolud, võõrad ka ühe valdkonna ja eriala sees. Kuidas saavutada sellises olukorras suuremat terminoloogilist ühtsust? Mis tuleks selleks teha ja kas on üldse võimalik, et kõik erialainimesed, sh laiapindse riigikaitse osalised, saaksid kõigist termineist ühtmoodi aru ja jagaksid sama mõistekäsitust?

4. Ühine terminitöö: kas ja kuidas edasi?

Kõnekas on, et KVA arengukava aastateks 2015–2022 nimetab sõjanduskultuuri mõistega seoses *esmalt* just ühist oskuskeelt, mis on koos ühiste hoiakute, väärtuste ja traditsioonidega igasuguse koostöö aluseks⁹⁰. Sõjandusterminoloogia tööühma juhina võin tõdeda, et Kaitsevägi on olnud üks neist – ja siinkirjutajale näib, et vähestest – organisatsioonidest, kus terminitööd on tõesti ka tegelikkuses väärtustatud ja toetatud, seda nii spetsialistide kui vahenditega. Mõistagi tuleb arvestada väikeriigi *a priori* nappide ressursidega, aga nii teiste teadusasutuste kui ka kõrgkoolide võrdluses söandan väita, et Kaitseväge terminiarendus on Eestis esirinnas. Ent mis saab edasi pärast seda, kui Manticus Apollo projekti üks kriisistsenaariume ongi teoks saanud ja ees senisest napimad olud? Mida kirjutatakse terminitöö kohta KVA ning teiste teadus- ja kõrgharidusasutuste järgmistesse arengukavadesse?

Manticus Apollo projekti üks kasutegureid on loodetavasti aluse panemine senisest tihedamale ja süsteemsemale terminikoostööle. Selleks et süsteem toimiks ja oleks võimalikult otstarbekas, tasub enne selle loomist kaaluda võimalikke koostöövorme ning nende plusse-miinuseid. Optimaalse koostöövormi väljaselgitamisel tuleb omakorda arvestada terminitöö olemuse ja senise kogemusega.

⁹⁰ KVA arengukava 2015–2022, lk 4.

4.1. Ühise terminitöö eeldused

Järgnevas alapeatükis toon senisele termini(arendus)töö kogemusele tuginedes ja terminoloogia kui teadusvaldkonna olemust arvestades välja kolm suuremat teemaringi, mida tuleks riigikaitsevaldkonna terminitööd korraldades silmas pidada.

- (1) **Terminitöö olemusega** seoses on esmavajalik mõista, et kvaliteetsete tulemuste saavutamiseks peab **terminitöö olema mõiste-, mitte sõna-põhine**. Mõistepõhisus eeldab omakorda terminite käsitlemist loendite ehk mõistepesade kaupa, mitte üksikterminite haaval. Otstarbekate, mõistesüsteemi arvestavate terminiootsuste langetamine eeldab mõistesuhete ja lähimõistete käsitlemist, süüvimist mõistenüanssidesse ja definitsioonidesse. Alles seejärel saab teha nii mõiste- kui ka keeletasandi seisukohast optimaalseid terminiootsuseid.
- (2) **Valdkondliku aspektiga** seoses on esmatähtis mõista, et **terminitöös peab tulema initsiatiiv valdkonna või eriala seest** – vastasel korral ei ole kvaliteetne ja kasutaja vajadusi arvestav terminitöö mõeldav. Lisaks on elu näidanud, et **terminiarendus ei saa käia käsu korras**: esmavajalik on erialainimese isiklik huvi ja sisemine motivatsioon. Nimelt sellele on üles ehitatud sõjandusterminoloogia töörühma tegevus: töörühm koosneb valdkondade esindajatest, kel on soovi ja tahet terminitöösse panustada. Kuna tegu on oma ala tippspetsialistidega, seega väga hõivatud inimestega, on niisugune töökorraldus väljakutse nii terminikehami liikmetele kui ka juhile. Mida väiksem on asutuse või struktuuriüksuse üldine terminiteadlikkus, seda suurem vastutus on valdkonna läviisikul ja seda komplitseeritum on teavitustöö.

Tähtis on, et **läviisikud ei esindaks terminitöös vaid iseenda vaatekohta**. Siinkirjutaja aastatepikkune kogemus KVA magistrkursuse loenguteseminarides, terminikehamite töös jm terminiaruteludes näitab, et lisaks terminihinnangute lahknevusele erinevad tihtipeale ka sama valdkonna tippspetsialistide arusaamad mõistetest ja mõisteseostest⁹¹. Sedamööda on läviisikute ülesanne

⁹¹ Mõistmiserinevuste tagamaadest ja ühisarusaamade kujundamise võimalustest vt nt Hendrikson 2018, lk 53, 59, 63.

- (a) vahendada terminikehamile erialast teavet ja ka teiste erialainimeste arvamusi;
- (b) osaleda oma valdkonna terminiteavitustöös (vahendada terminikehamis langetatud otsuseid oma erialal, asutuses või struktuuriüksuses).

Läviisikute roll teavitustöös on sedavõrd tähtis, et seda maksab eraldi esile tuua. Just valdkondade esindajail on parim arusaam struktuuriüksuse või asutuse toimimisest, samuti ülevaade väljaantavatest dokumentidest ja võimalikest mõjutushoobadest. On loogiline, et mida kõrgemal ametikohal ollakse, seda hõlpsam on teavitustöö. Näiteks on seda suurem võimalus mõjutada dokumentide koostamist ja kaasata terminitöösse lisainimesi, osates sealjuures arvestada terminitöö aja- ja energiamahuga.

- (3) Otstarbekas ja õigupoolest möödapääsmatu on **arvestada seni tehtut ja praeguseks väljakujunenud süsteemi**. Siin mõtlen nii mõiste- ja terminisüsteemi kui ka riigikaitsevaldkonna terminitöö senist praktikat. Andmebaasi Militerm on arendatud alates 2003. aastast ja see koondab peale sõjanduse ka julgeoleku- ja kaitsepoliitika termineid. Seega näib otsustarbekaim, et ühise terminitöö tulemusi talletatakse edaspidigi Militermis.

On ilmne, et ühistöö tähendab **väljakutset Militermi praegustele arendajatele**. Aastatel 2003–2017 Kaitseministeeriumi eestvõttel tegutsenud sõjandusterminoloogia komisjoni⁹² koosseisus olnuks ulatuslikum laiapindse riigikaitse terminitöö tublisti hõlpsam. Kaitseministri otsusel anti terminitöö 2017. aasta lõpul üle KVA-le ning eeldati, et senise eelarve kadumisel ja sõjandusterminoloogia komisjoni tegevuse lõppemisel jätkub terminitöö miinimummahus. Tõdeti, et tuleb loobuda mahukate terminiloendite käsitlemisest ja keskenduda töötasandil tekkivate probleemide lahendamisele.⁹³ Ometi ei ole töö põhimõtted ega maht oluliselt muutunud, nagu seda muutunud

⁹² Nagu sissejuhatavas peatükis mainitud, oli komisjoni täisnimetus *sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminoloogia komisjon*. Komisjon oligi kokku kutsutud lisaks sõjandusele ka julgeoleku- ja kaitsepoliitika terminite tarvis.

⁹³ Sõjandusterminoloogia komisjoni päevil toimus töö nn silmast-silma-koosolekute vormis. Istungid leidsid aset kaks-kolm korda kuus. Praegu põhineb töö suures osas netisuhtlusel (SharePointi töökeskkond ja sealne foorum, e-kirjad). Koosolekuid on ette nähtud orienteerivalt neli korda aastas, ent alates tööühma ellukutsumisest on selle tegevus pigem intensiivistunud. Hoolimata piiratud (inim)ressursist on jätkatud süvitsi mineva mõistepõhise terminitöö ja temaatilistele loenditele tuginevate terminiaruteludega (vt ka märkust 40).

tingimusi eeldada võiks. Siin on kaks põhjust. Esimene neist on terminitöö olemus ja valdkonna loogika, mida sai selle alapeatüki algul juba käsitletud (vt p (1)), teine ja vähemalt sama tähtis keelekasutajate-erialainimete vajadused.

Erialainimete vajadusi peegeldavad ilmekalt päringud ja päringuvaldkonnad. Ka sõjandusterminoloogia töörühmas on olnud selgelt esiplaanil õppematerjalide, eeskirjade jt riigikaitse ja Kaitseväe esmatahtsate dokumentide koostamisel tekkinud terminiküsimused. Päringud viitavad selgelt vajadusele Militermi korrastada ja ajakohastada, samuti vajadusele käsitleda valdkonda laiemalt kui vaid sõjandusspetsiifiliselt. Nagu eespool öeldud, on töörühm tegelenud päringutega alates uue relvastusega seotud mõistete vastendamisest (nt ingl *loitering munition*), relvaasjanduse terminite korrastamisest (granaatide liigitus) kuni Brexitit käsitlevate tekstide mõistestikuni ja kosmotehnoloogia terminiteni (nt ingl *carbon-carbon thrust chambers*). On abistanud teaduskirjanduse tõlkijaid ajaloolistele mõistetele vastete leidmisel (nt sks *schiefe Schlachtordnung* vs. *gerade Schlachtordnung*) ja erinevate riikide auastmete eestindamisel (nt ingl *Chief Warrant Officer*), tõlkijaid-keeletoimetajaid terminite õigekeelsusega seotus jpm.

- (4) Mõlema eelmainituga seostub **töökorralduslik aspekt**: on vaja läbi mõelda, **milliseid valdkondi ja kui ulatuslikult** on hädavajalik laiapiindse riigikaitse terminitöösse kaasata. Siin on mitu asjaolu, millega tuleb arvestada. Üks esimesi on seik, et **mida rohkem institutsioone ja inimesi on töösse regulaarselt kaasatud, seda süsteemsem on küll töö, ent seda raskepärasemaks muutub otsuste langetamine** ja seda vähem on paindlikkust. Nimetatud tõik oligi üks neist, mida heideti – ja õigupoolest mitte põhjuseta – ette sõjandusterminoloogia komisjonile. Siin olekski hea lahendus alamkomisjonide moodustamine. Terminitöö võimalikest vormidest tuleb juttu järgmises alapeatükis.

4.2. Võimalikud koostöövormid

Järgnevas väljapakutavad koostöömudelid lähtuvad eeldusest, et riigikaitseterminoloogia arendamiseks on mõistlikem ühine koostööplatvorm praegune sõjandusterminoloogia töörühm.

- (1) Nagu eespool mainitud, on üks võimalus luua kõigi laiapiindsesse riigikaitse panustavate valdkondade sees **püsiliikmetega alamkomisjonid**. Kõik alamkomisjonid töötavad esmalt iseseisvalt, langetavad

terminiotsuseid ja edastavad otsused riigikaitse ehk praegusele sõjanduse terminitöörühmale. Kuna sõjandusterminoloogia töörühm on praegu ainus riigikaitsevaldkonnas toimiv terminikeham, jääks see riigikaitse terminitöö keskseks foorumiks. Töörühma üldkoosolekul osalevad lisaks töörühma praegustele püsiliikmetele kõik parasjagu kõne all oleva valdkonna alamkomisjoni esindajad. Ühiselt räägitakse läbi ettepanekud, terminid, definitsioonid jm vajalik. Seejärel sisestatakse teave andmebaasi Militerm.

Koostöövormi plussid

- Otsused saavad mitmekülgset ja erinevatest vaatepunktidest läbi kaalutud.
- Põhitöö on eeldatavasti tehtud väljaspool üldkoosolekut.
- Teavitustöö on eeldatavasti tõhusam, sest alamkomisjonis osalemise tõttu on töösse alaliselt kaasatud igalt erialalt või igast ametkonnast mitu inimest.

Kitsaskohad

- Kirjeldatud töövorm nõuab erialainimestelt, eriti alamkomisjonide esindajailt, rohkem aega-energiat (vt ka eelviimast punkti).
 - Selleks et alamkomisjonide töö tulemus oleks ka terminoloogiliselt pädev, **vajavad need oma töös terminoloogi tuge**. Siinkirjutaja kogemus ütleb, et vastasel korral peab kvaliteetse tulemuse saavutamiseks kogu töö üldkoosolekul uuesti, mõistesisusse ja lähimõistetesse süüvides, läbi vaatama. Taoline ajakasutus ei ole teiste osaliste vaatepunktist kuigi tõhus ja võib vähendada motivatsiooni.
 - Eelmisest punktist johtuvalt on mõistlikum langetada üldkoosolekul pigem vormilisi, mitte väga sügavuti minevaid otsuseid. Samas on otsused, mis viimasele laekuvad, juba väga põhjalikult, terminoloogide osalusel läbi vaetud. Selliseid tingimusi on Eesti oludes keeruline luua.
 - Eelmainitust tingituna on **otsustusprotsess** võrdlemisi **raskepärane**.
- (2) Võimalik on arvata riigikaitse terminitöörühma **kõikidest** laiapindsesse riigikaitseesse panustavatest valdkondadest **alaline esindaja**. Nende funktsioon oleks, nagu töörühma praegustel erialaesindajatel, toimida lisaks nii oma ala tippspetsialisti kui ka läviisikuna. Teisisõnu:
- (a) edastada töörühmale erialast teavet (mõistete käsitlemiseks ja päringutele vastamiseks vajalik info, sh teiste sama ala ekspertide seisukohad) ning erialal esilekerkivaid terminiprobleeme;

- (b) levitada terminitöörühma otsuseid jm terminiteavet oma asutuses ja valdkonnas ehk osaleda teavitustöös.

Koostöövormi plussid

- Taolise lahenduse puhul ei muutu praeguse terminitöö põhiskeem, ent laieneks alaliselt kaasatavate osaliste ring.
- Nii sõjandusterminoloogia komisjoni kui ka sõjandusterminoloogia töörühma tegevuse käigus on tõestust leidnud, et külgneva eriala spetsialisti kõrvalpilk võib aidata näha käsitletavat teisest vaatenurgast ja jõuda nutikate lahendusteni.
- Juhul kui töösse on pidevalt kaasatud kõik riigikaitseesse panustavad valdkonnad, peaks olema välistatud olukorrad, kus otsustamisse ei kaasata kõigi asjaomaste erialade esindajaid.
- Kõigi valdkondade esindajate pidev kaasatus hõlbustab valdkondadevahelist üksteisemõistmist ja valdkonnasisest teavitustööd.

Kitsaskohad

- Ka sõjandusterminoloogia komisjoni olid kaasatud erinevate ametkondade ehk laiapidse riigikaitse osaliste esindajad. Ometi ilmnes, et ainuüksi **nende esindatus ei taga teabe levikut oma valdkonnas või erialal**. Teabelevik sõltus nii valdkonna esindaja isikust kui ka sellest, kuivõrd tal oli oma ametikohast ning ametkonnast tulenevalt võimalusi ja võimu oma valdkonnas terminiteavet levitada.
- Suur osa termineist on sellised, millega ei puutu kokku kaugeltki mitte kõik terminikehami liikmed. Seetõttu väheneb osalejate motivatsioon, eriti kui tegu on mahukate loenditega ja kui nende töökoormus lisaks terminitööle on niigi suur.
- Kaasatud erialade rohkus tingib selle, et töö võtab rohkem aega kui teiste vormide puhul: igast teemast peavad aru saama kõik töörühma liikmed. Sestap on tõenäone, et töö kasutegur on kulutatud energiaga võrreldes väike.
- Kuna töörühma kaasatute arv suureneb selle töövormi puhul tublisti, võib hakata vastutus hajuma.
- Senine, sh Manticus Apollo projekti kogemus näitab, et terminitööks motiveeritud spetsialiste pole sugugi mitte kõikides valdkondades kerge leida. Samuti on idealistlik eeldada, et koosolekutel osaleksid alati kõigi erialade esindajad.

- (3) Kahe eelmise kombinatsioon: praegune sõjandusterminoloogia töörühm tegeleb laiapindse riigikaitse terminitega **vajadus- ehk juhtumipõhiselt ning kombineerib üldkoosolekuid tööga alamkomisjonides** (fookuskoosolekud). Üldistatult võib öelda, et sel moel riigikaitsevaldkonna terminitöö sõjandusterminoloogia töörühmas praegu käibki ja sarnast töömalli on sõjandusterminoloogia komisjoni päevil praktiseeritud ka KVA-s. Lähtudes kõne all olevast valdkonnast ja teemast kaasatakse arutellu eksperte külgnevate lerialadelt (nt sisejulgeolek, tervishoid). Sel moel kujuneb välja konsulteeritavate **ekspertide võrk**, kelle liikmesus pole nii fikseeritud, kui eeldavad kaks eelmist. Seega pole lisaekspertid terminitööga nii tihedalt seotud, ent on siiski kursis oma valdkonda ja laiapindset riigikaitset puudutavate otsustega. Juhul kui arutelu all on laiapindse riigikaitsega seotud terminid, kaasatakse kõik asjaomaste erialade eksperdid. Kui käsitletakse kitsamate valdkondade termineid, nt sõja- ja katastroofimeditsiin või kodanikukaitse, moodustatakse selle tarvis *ad hoc*-alamkomisjonid, kus on esindatud nii töörühma juht ja tema põhiabilised kui ka valdkonna esindaja ja viimase valitud meeskond.

Koostöövormi plussid

- Kuna tegu on eelkirjeldatud töövormide kombinatsiooniga, võimaldab kõnealune koostöövorm saavutada eelmiste plusse ja vähendada miinuseid.
- Töövormi ja -põhimõtete toimivus ja optimaalsus on leidnud praeguse sõjandusterminoloogia töörühma näol tõestust, sh ekspertide võrguga seotu.
- Töörühma liikmete arv ei suurene, mistõttu ei pääse osaliste rohkus raskepärastama otsuste langetamist.
- Kombineeritud töövorm võimaldab kaasata osalisi vastavalt vajadusele ja on paindlikum kui eelmised.
- Eelmistest kergemini on võimalik alal hoida töörühma liikmete ja vajadusel kaasatavate ekspertide motivatsiooni (otsustusprotsess on kiirem ja tõhusam ning säästab spetsialistide aega, kuna ei eelda kõigilt terminitöö osalistelt kõigisse teemadesse süüvimist).

Kitsaskohad

- Töörühma põhirõhk on endiselt kitsam, sest laiapindse riigikaitse termineid arutatakse eeskätt vajaduspõhiselt. Juhul kui laiapindse riigikaitse terminivara hakatakse käsitlema senisest süsteemsemalt, nõuab see nii loendite koostajalt kui töörühma juhilt senisest suuremat panust.

Nagu öeldud, võimaldab kombineeritud töövorm saavutada eelmiste vormide plusse ja vähendada miinuseid. Olukord, kus kõigi riigikaitse panustavate valdkondade esindajad peavad süüvima kõikidesse teemadesse, näib teoreetiliselt hea. Nii on võimalik omandada teadmisi ka teistes riigikaitsevaldkondades ja nende alamvaldkondades ning teisalt leida häid lahendusi. Siinkirjutaja kogemus näitab siiski, et sellise koostöövormi kasutegur võib kulutatud energia taustal olla väiksem, kui arvata võiks. Suhetades aja- ja energiakulu, mida vägagi erinevate alade eksperdid teemasse süvenemiseks vajavad, ja saadavat efekti, võib öelda, et **mida rohkem on töösse alaliselt kaasatud inimesi, seda suurem on tõenäosus, et kannatab töö kasutegur**. Sama tendentsi võis täheldada ka sõjandusterminoloogia komisjoni tegevusajal ja just nimetatud põhjusel on sõjandusterminoloogia töörühmas üle mindud kombineeritud töövormile. Pikad, süvitsi minevad arutelud spetsiifilises valdkonnas, mis on arutus osalejatele võõrad, vähendavad oluliselt töötempot, sisulise dialoogi osatähtsust ja nende osaliste motivatsiooni, kes parasjagu kõne all oleva valdkonnaga kokku ei puutu. Juba ainuüksi valdkonna loogika ja mõistesüsteemi selgitamiseks läheb hulk aega. Mida kaugemad erialad, seda keerukam on neid ka vajalikes detailides selgitada. Selgituse ja edasise aruteluga kaasneb üldjuhul lisaks võimalikele headele ideedele palju infomüra, mis kaldub saadavat kasutegurit üles kaaluma. Mida vähem on valdkonnaga olnud kokkupuudet, seda enam ilmneb ka unustamistegur. Eelmisel koosolekul kõneldu on järgmiseks korraks meelest läinud, kuna uue teabe talletamiseks on vaja see varasemaga seostada.

Kindlasti ei tohiks eelnenust järeldada, et mida vähem töösse kaasatud, seda parem. **Terministöo on meeskonnatöö**. Siinkirjutaja hinnangul ei saa üksi või paari osalejaga tehtav terministöo olla nii kvaliteetne, kui seda on ühistöö – isegi mitte juhul, kui selles osaleb oma ala tippspetsialist. Niisiis on vaja läbi mõelda ka optimaalne osalejate arv. Ka ses kontekstis on alamkomisjonide süsteem üks parimaid lahendusi.

Juhul kui langetatakse *ametlik* otsus, et töörühm hakkab senisest süsteemsemalt käsitlema kogu laiapindse riigikaitse spektrit, suureneb paratamatult tööhulk ja administreerimiskoormus. Samuti kerkib nii käsuõiguse kui ka ressursiküsimus. Eriala tippspetsialistide motivatsiooni alalhoidmine ilma teiste motivaatoriteta kui isiklik huvi, tahe ja missioonitunne on keerukas ülesanne – juba arvestades tippspetsialistide töökoormust. Töömahu ametlikul laiendamisel on vajalik, et töörühm saaks ka administratiivsetes tegevustes (loendite koostamisel jms) püsiva toe. Seega on kindel, et kui jätkata laiapindse riigikaitse terministööd ükskõik mis viisil senisest süsteemsemalt ja suuremas mahus, nõuab see nii või teisiti tööaega ja inimeste tasustamist

puudutavaid otsuseid. On ilmne, et juba olemasolevale ja toimivale kehamile tuginedes on süsteemi loomine hõlpsam kui alustamine tühjalt kohalt.

5. Terminiteavitustöö

Nagu sissejuhatavas peatükis mainitud, on siinkirjutaja eristanud terminiteavitustöös arendus- ja teavitustööd. Neist viimane tähendab erialainimeste, teadustöötajate, õppejõudude, ent laiemalt kogu ühiskonna terminiteadlikkuse suurendamist. Igasuguses teavitustöös kehtib reegel, et mida erinevamaid kanaleid pidi see aset leiab, seda tõenäosemalt info levib ja kinnistub. Sama kehtib ka terminoloogias.

Terminiarenduse jätkuna hõlmab teavitustöö eeskätt kaht aspekti: terminikehami tegevuses osalevate ekspertide ehk läviisikute abil toimuvat infovahetust valdkondade-erialade ja terminikehami vahel ning töö tulemuste avalikustamist. Laiemas kontekstis on teavitustöö olulisimaid osi terminiõppe *sisuline* lõimimine õppetööga, nii erialaainete õpetamise kui ka teadustöö kursustega⁹⁴, samuti õppejõudude ja teadustöötajate terminoloogiakoolitused ja -seminarid, terminoloogiat kui teadusharu ja selle loogikat käsitlevad aime- ja teadusartiklid, terminiteemaliste üliõpilastööde juhendamine jpt. Kõigest sellest tuleb allpool veel juttu.

Selleks et terminiteavitustöö vilja kannaks, on vaja nii arendus- kui ka teavitustööd. Öeldut illustreerib siinkirjutaja ligi 13-aastane kogemus sõjandusterminoloogia komisjonis. Selles osalesid riigikaitsega seotud valdkondade esindajad. Seega: *de facto* tegeleti laiapindse riigikaitse terminiteavitustööga. Koos käidi kaks kuni kolm korda kuus, töötati süvitsi ja keskenduti detailidele. Ometi esines – ja esineb tänini – seadustes jt dokumentides, õppematerjalides, kodulehekülgedel jm põhimõttelisi terminoloogilisi probleeme. Sama kehtib sõjanduseski, mida esindas paari kaitseväelase kolleegiga ka siinkirjutaja.

Öeldust võib tekkida küsimus: milleks üldse terminiteavitustöö, kui selles osalemine ei kindlusta kõigi dokumentide ja õppematerjalide terminoloogilist ühtsust? Siinkirjutaja lühivastus eelnimetatud küsimusele on: **olenemata töövormist ei saa terminiteavitustöö kunagi tagada ka mitte olulisemate dokumentide-õppematerjalide terminoloogilist ühtsust ega asjatundlikkust.** Terminiteavitustöös osalevate kehamite, ent eeskätt nende juhtide üks peamisi õpikogemusi võiks olla tõik, et **terminiteadlikkuse**

⁹⁴ Vt Hendrikson jt 2020. Õppetöö määravast tähtsusest terminiteadlikkuses vt Hendrikson 2018.

suurendamiseks ei piisa ühe inimese entusiasmist ja initsiatiivist ega oma esindaja määramisest terminikehami koosseisu. Mida suurem on organisatsioon, seda komplitseeritum on teavitustöö ning seda enam on vajalik organisatsioonisisene toetus, kaas- ja koostöö. Kuidas siis ikkagi suurendada terminiteadlikkust, teha tõhusamat teavitustööd ja saavutada otsuste levikut-juurdumist?

- Esmalt on vaja kõigis laiapindsesse riigikaitseesse panustavates asutustes **suhtumise muutust**. Siinkirjutaja üks põhiteese on olnud, et terminoloogia ja laiemalt erialakeel on erialainimeste esmane tööriist, mitte eesmärk iseneses⁹⁵. Suhtumine algab omakorda alati **organisatsiooni ja selle struktuuriüksuste juhtkonnast**, sh eeskujust. Kaitseväe kontekstis ei ilmne valdkonna tähtsustamine mitte ainult kõnedest ja sõnavõttudest (terminoloogiat käsitlevatest artiklitest, intervjuudest jm⁹⁶), vaid ka tegelikust osalemisest terminitöös. Siia kuulub muu hulgas panustamine terminiarendusse⁹⁷ ja teadustöösse⁹⁸, sh terminitööde juhendamine⁹⁹. Valdkonna väärtustamisest kõneleb seegi, et sõjandusterminoloogia tööühma koosseisu kuuluvad erialade tippspetsialistid: relvaliikide inspektorid, erialakoolide ülemad, õppejõud, samuti välisoperatsioonidel osalenud ja mitmeriigiüksuste juhtimise kogemusega ohvitserid. **Kui juhtkond adub vajadust terminitöö järele ja toetab seda mitte pelgalt teoorias, vaid ka juhtimisotsustes ja igapäevategevuses, on see kogu organisatsioonile parim võimalik signaal.** Juhtimisotsuste all mõtlen eeskätt inimeste, nende ajakasutuse ja rahastusega seotud otsuseid, samuti infotehnoloogilist jm tuge. On tähtis, et terminitöösse panustavate inimeste tööajaarvestusse loetaks ka terminitööks kuluv aeg. Seegi on üks tegureid, mis näitab, kas terminitööd ka tegelikkuses väärtustatakse. Paljudes organisatsioonides on tavapraktika, et valdkondade esindajad tegelevad terminitööga vabast ajast, peamiselt iseenda

⁹⁵ Vt nt Hendrikson 2014b, lk 48–50. Hendrikson 2018, lk 70–71.

⁹⁶ Vt nt Mõts, Enno 2014. Termiidid ja sipelgad. – Sõdur, nr 2, lk 8–9.

Mõts, Enno 2018. Sõjateaduse määratlus ja selle programm. – Sõdur, nr 3, lk 48–51.

Rohkem enesekindlat mõõdukust 2016. Intervjuu Martin Heremiga. – Sõdur, nr 4, lk 9.

⁹⁷ Selle üks väljundeid on ka brig-kin Enno Mõtsa koostatud väljaõppematerjal, mille taga oli pooleteise aasta pikkune töö sõjandusterminoloogia komisjonis. Vt KV MLA 2010.

⁹⁸ Nt projekti „Sõjaväelise juhtimise terminoloogia“ raames toimunud terminite mõistetavusuuring ja vastav pilootuuring, kus osalesid teiste seas ka Kaitseväge juhataja kin-mjr Martin Herem ja KVA ülem brig-kin Enno Mõts. Mõlemalt sai siinkirjutaja sisukat tagasisidet.

⁹⁹ Nt on praegune Kaitseväge juhataja koostöös siinkirjutajaga juhendanud jalaväetermineid korrastavat magistritööd. Vt Paimla 2007.

sisemisest motivatsioonist, huvist ja missioonitundest ajendatuna. Nii saadetakse töös osalejatele, ent ka kõrvalseisjatele sõnum, et teema pole kuigi oluline.

- Vaja on välja töötada **koolitussüsteem**. Laiapindse riigikaitse raames tähendaks see terminiosa lõimimist õppuste ja täienduskoolitustega ning koolitajate-õppejõudude terminoloogiateadmiste ja terminikasutuse ühtlustamist.
- Koolitussüsteemi loomisel tuleb alustada koolitajatest endist: **õppejõududest jt akadeemilistest töötajatest, samuti õppematerjalide autoritest, seaduste, määruste jt dokumentide koostajatest**. Need on inimesed, kelle vahendusel terminid levivad ning kes annavad teistele oma keelekasutuse ja suhtumisega eeskuju. Terminoloogia on valdkond, mida üldhariduskoolides ei õpetata ja millega puututakse kokku alles kutse-, kõrg- või ülikoolis, kui sedagi. Isegi ülikoolides on terminoloogia vaeslapse rollis: õppekavas seda kas ei olegi või on sel liig väike maht, seda õpetatakse peaaesjalikult filoloogidele ja liiga teoreetiliselt. Just liigne teoreetilisus on terminoloogia puhul ohutegur: tekib **valdkonnas orienteerumise illusioon**. Nii juhtubki, et ka kõrgharidusega inimesed, sh filoloogid, ei valda valdkonna loogikat. Sestap ei osata mitte alati teha otstarbekaid terminiotsuseid ega anda asjatundlikku termininõu.
- Üks põhjusi, miks kõrgkoolides terminoloogiat kui teadusvaldkonda piisava praktilisusastmega ei õpetata, peitub ilmselt ka **ettevalmistamisele kuuluvas töömahus**. Siinkirjutajal on alates 2006. aastast magistrikursuse erialakeele ja terminoloogia õpetamise kogemus. Selle pinnalt võin väita, et **terminoloogia õpetamine piisava praktilisusastmega on väga töömahukas ja õppejõu jaoks väljakutse**. Sama kehtib laiapindse riigikaitse puhul. Õppe praktilisust ja elulähedust aitab saavutada **terminiõppe lõimimine teiste ainetega**. Häid tulemusi on andnud terminoloogia kui teadusvaldkonna loogika selgitamine seminari vormis, tuginedes õppurite endi kirjutistel põhinevatele harjutustele, senise töö või teenistuse käigus tekkinud probleemkohtadele ja ühisaruteludele. Selline õppeviis eeldab õppejõult peale valdkonnateadmiste ja mitmekülgse terminitöö kogemuse ka süvitsi minevaid keeleteadmisi, sh teadmisi kirjakeelenormist. Pelgalt viimastest siiski ei piisa: vähemalt sama tähtis on suuta vastata *miks-* ja *kuidas-* küsimustele ning osata normiga suhestuda. Kolmandaks: terminoloogia-õppejõud peaks olema **võimeline võtma erialainimese vaatepunkti**. Seega mängivad rolli ka psühhosotsiaalsed oskused. Kapseldumine oma erialasse ja sõnatasandist lähtuvatesse tohib-ei-tohi-stampidesse kalduvad nii mõnigi kord olema keeleteoimetaja-filoloogi suurimaid komistuskive.

- Koolituste käigus olen täheldanud, et üks enim motiveerivaid, huvi tekitavaid, ent ka koolitatava vastutustunnet suurendavaid fenomene on **ühtsete arusaamade illusiooni** purunemine (vt ka ptk 3.2). Tulistes aruteludes, kus kaks sama eriala tippspetsialisti mõistavad, et nad saavad ala *põhitermini(te)st* erineval moel aru, avab arutelu osalejatele täiesti uue perspektiivi. Teadvustatakse, et täpselt ühesuguse arusaama evimine ka eriala põhiterminites ei olegi iseenesest mõistetav. Kõik see aitab luua pinnast vastastikku rikastavaks koostööks, mis aitab muuseas suurendada erialainimeste huvi ja sisemist motivatsiooni.
- Teadlikkuse suurendamises on tähtis roll **keelehoodel**. Iga asutus peaks seisma hea selle eest, et tema allüksustes oleks keegi, kes kannab hoolt dokumentide jt (eriala)tekstide heakeelsuse eest: selle eest, et need oleks ladusad (eriala)keeles ja *terminoloogiliselt läbi mõeldud*. See inimene peab oskama otsida abi üld- ja oskuskeelesõnastikest ning vajadusel **küsima termininõu**¹⁰⁰. Siinkirjutaja kogemus näitab, et termininõu küsimisel tekib tõrge eeskätt filoloogidel. Millegipärast ollakse arvamusel, et iga filoloog peaks valdama terminoloogiat kui teadusharu loogikat ja oskama neid teadmisi kasutada (nt tekste toimetades, terminibaase koostades, termininõu andes). Tähtis on mõista, et keeleteadusel ja terminoloogial on tublisti kokkupuutepunkte, kuid **tegu on siiski kahe vägagi erineva distsipliiniga**. Ilmselt võib öelda, et **terminoloog peab muu hulgas evima süvitsi minevaid keeleteadmisi, ent vastupidist ei saa eeldada filoloogilt-keeleteoimetajalt**.
- Õppetöö kõrval on terminiteavitustöös ülioluline roll **ajakirjandusel**. Täpselt nagu asutuse juhtkonnal, nii on ka ajakirjade-ajalehtede ja rahvusringhäälingu (pea)toimetajatel suur vastutus. Siingi algab kõik vastutuse teadvustamisest. Ajakirjanduse vahendusel levivad nii mõnigi kord ebaotstarbekad, mõistesuhteid või keeleloogikat mitteamestavad terminikujud, mis mõjutavad kogu ühiskonna terminikasutust. Nii kõneldakse rahvusringhäälingu uudistes praeguseni *viiruse testimise võimekustest*, mitte *viiruse testimise võimest*, *rahvusvaheliste üksuste treeningust*, mitte *mitmeriigiüksuste* või *liitlasüksuste väljaõppest*, *õppuste simuleerimisest*, mitte *matkeõppustest*. On ilmne, et ajakirjandusse jõuavad taolised terminikujud erialainimeste kaudu. Seega ei lasu siin vastutus mitte ainult uudistetoimetusel, kes ei oska või ei jõua terminikasutust kontrollida

¹⁰⁰ Kaitseministeeriumi valitsusalas saab termininõu Militermi tagasisidelingi kaudu ja KVA rakendusuuringu osakonnast, samuti anname keelenõu ja toetame kirjakeelesõnastike koostajaid riigikaitsevaldkonna terminoloogiat puudutava teabega.

(või ei vaevu seda tegema?), vaid ka infoallikatel ehk eriala esindajatel. Ajakirjanduse keekekasutusest võtab malli kogu ühiskond, seda nii kirjaku kui ka üha enam erialakeelega seoses. Tekib kinnine ring: ajakirjanduse vahendusel nähakse-kuuldakse ebaõnnestunud terminikujusid ja hakatakse neid kasutama. Seega ei ole ajakirjandusel otsene seos mitte ainult kirjakeele, vaid ka erialakeelega. Aiakirjanikelt ei saa eeldada, et nad oleks kursis iga erialakeelega. Küll aga on eelduspärane, et nad **oskaksid kontrollida käsitletava valdkonna põhitermineid ja teaksid, kust nõu küsida.**

- Terminiteavitustööst ja eesti terminitöö toetamisest kõneldes ei saa mööda minna Haridus- ja Teadusministeeriumi juures tegutsevast **Eesti terminitöö juhtkomiteest** ja selle ellukutsutud **Eesti terminitöö programmist**¹⁰¹. Programmile tuginedes toetab juhtkomitee muuseas ka terminoloogiaürituste korraldamist ja terminitöö tulemuste avalikustamist terminibaasides, õppevara loomist jms. Terminiteadlikkuse suurendamisel on tähtis roll koolituspäevadel, konverentsidel ja seminaridel¹⁰².
- Infoajastul on terminiühtlustamisel ülioluline osa **terminibaasidel**. Kuna maailm – ja sedamööda ka (eriala)keel – on kiires muutumises, saab tänapäeval ilmselt pea kõigi erialade puhul väita, et paberkujul väljaantud sõnaraamatutel on õige varsti pärast väljaandmist eeskätt ajalooline väärtus. Eesti Keele Instituudis arendatakse alates 2018. aastast erialakeelte koondandmebaasi Ekilex ja selle kasutajaliidest Sõnaveeb. Seega on ka väljaspool riigikaitset adutud terminiinfo ja erialaandmebaaside koondamise vajadust. Terminibaaside koondamine ühte süsteemi aitab vähendada võimalust, et sama mõiste kohta esitataks teadmatusest vastakaid andmeid, samuti aitab see ära hoida mõistekirjete tarbetuid kattumisi (duplikaate). Praegu on koondandmebaasis umbes 70 suuremat-väiksemat baasi, neist üks suuremaid on Militerm¹⁰³.

Ekilexis hakkab silma kitsaste erialade ja alamvaldkondade terminibaaside rohkus. See tähendab, et tegutsetakse suuresti omaette. Külgnevate ja veel enam osaliselt kattuvate erialade puhul annaks parimaid tulemusi ja oleks suisa eelduspärane koostöö. Edasine suund võikski olla väikebaaside koondamine, mis aitaks lisaks teadmiste ühtlustamisele

¹⁰¹ Vt **Eesti oskuskeelekorralduse ja terminitöö toetamise põhimõtted 2019–2027**. 2018.

¹⁰² Vt **Hendrikson jt 2020. Hendrikson, Reet; Sihver, Ülle** 2017. Kellele ja milleks omakeelne teadus- ja erialakeel? Pilguheit ettekandepäevale „Eestikeelse teaduse tulevik“. – Sõjateadlane, nr 5, lk 321–330. Vt ka **Eesti terminitöö** kodulehekülge.

¹⁰³ **Ekilex** asub aadressil <https://ekilex.eki.ee/>, **Sõnaveeb** aadressil <https://sonaveeb.ee/>. Multi-termi platvormil olev Militermi versioon (<http://termin.eki.ee/militerm/>) enam ei uuene.

esitada andmebaasi kasutajale enam läbimõeldud infot. Mis ehk olulisimgi: **ülitähitis** on **koolitada terminibaaside koostajaid**. Andmebaaside koostajaid (sh terminikehameid) on praegu Eestis üle poolesaja, ent baasides esitatav viitab selgelt koolitusvajadusele.

- Põhiosa eelmainitud punktidest viitab otsesemalt või kaudsemalt märksõnale, milleta pole terminiarendus võimalik. Selleks on **koostöö**. Tulemuslikuks termini(teavitust) tööks ei piisa erialainimeste ja terminoloogide lävimisest. Koostöö peab toimuma ja toimima igas suunas: erialainimeste endi vahel, terminoloogide ja erialakeele arendajate vahel, terminikehamite vahel. Üks teenitust vähem tähelepanu pälvinud aspekte on erialakeele arendajate, terminikehamite ja kirjakeelesõnastike koostajate infovahetus. Koondandmebaasi üks kasutegureid ongi seik, et eeldatavasti kehtub see osalisi senisest tihedamale lävimisele, mis vähendaks muu hulgas põhjendamatu vasturääkivusi. Kuna Ekilex ja Sõnaveeb on veel arendamisjärgus, on praegu määrava tähtsusega tarkvaraarendajate ja koondandmebaasi koostajate (terminikehamite) koostöö.

Koostöö tähendab ja eeldab niisiis meeskonnatunnet: arusaama, et kõik pingutavad ühise eesmärgi nimel. Riigikaitstes on selleks „Eesti riigi iseseisvus ja sõltumatus, rahva ja riigi kestmine, territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik kord ja elanikkonna turvalisus“¹⁰⁴. Eesti riigikaitse, eestikeelse sõjateaduse ja sõjanduskultuuri alustalad on **tõhus** erialakeel ja **haritud** Eesti ohvitser. Erialakeel, mis on piisavalt **loov** selleks, et anda edasi vajalikke mõistenüansse, ning ohvitser, kes suudab oma peamist tööriista – erialakeelt – käsitseda vähemalt sama hästi kui püssi või terariista.

6. Kokkuvõte

Artiklis eritlesin terminoloogia kui valdkondadevahelise ja -sisese märgisüsteemi poolvarjatuks või teadvustamatuks jäävaid tahke, mida on otsustarbekas riigikaitse terminitöös silmas pidada. Sellele tuginedes pakkusin välja laiapindse riigikaitse terminitöö võimalikke mooduseid.

Manticus Apollo terminitöö käigus leidis kinnitust, et termini-probleemidel on kaks põhilätet. Esimene neist on mõistetasandi arvestamata jätmine ja laiemalt terminiteadlikkuse nappus ning teine mõistekäsituse-terminikasutuse valdkondlikud ja individuaalsed erinevused. Riigikaitse

¹⁰⁴ Eesti julgeolekupoliitika alused 2017, lk 2.

terminitöö peakski olema suunatud viimaste vähendamisele ja termini-teadlikkuse suurendamisele.

Kvaliteetne terminitöö ja optimaalse koostöövormi valik eeldavad esmalt teadlikkust terminitöö olemusest ja seda raskendavatest asjaoludest. Üks põhilisimaid ja ehk kõige raskemini ületatavaid komistuskive on seik, et inimesed, kel pole valdkonnaga olnud tihedat kokkupuudet, ei käsita terminoloogiast omaette teadusalana. Õeldu ilmneb seisukohavõttudes, ent veel enam terminiotsustes. Siia kuulub muu hulgas mõiste ja termini ehk mõtlemis- ja keeletasandi mitteeristamine ning sellest lähtuvad, mõistetasandit või keeleloogikat eiravad terminiotsused. Teiseks ja eelmainitust johtuvalt: kõrvaltvaataja ei adu tihtipeale töömahtu, mis on süsteemse ja kvaliteetse terminitöö taga. Nii määrab terminitöö edu suuresti see, kas asutuse või (all)üksuse juhtkonnal on olnud valdkonnaga sel määral kokkupuudet, et mõistetakse terminitöö spetsiifikat ja ühtse terminikasutuse-mõistekäsituse olulisust.

Terminitöö võimalike vormide analüüs osutas töövormile, mis kombineerib üldkoosolekuid tööga alamkomisjonides. Ka on ilmne, et juba olemasolevale ja toimivale kehamile tuginedes on süsteemi loomine hõlpsam kui alustamine tühjalt kohalt. Kitsamate valdkondade terminite aruteluks moodustatakse alamkomisjonid, kuhu kaasatakse vastavalt vajadusele lisaeksperte. Taolise töövormi otstarbekus on sõjandusterminoloogia töörühmas juba tõestust leidnud. Kirjeldatud moodus on paindlikem ja võimaldab kaasata osalisi vastavalt vajadusele. Nii väärtustab see enim ekspertide aega ja aitab nende motivatsiooni alal hoida. Ometi tuleb arvestada tööga, et ükskõik mis viisil laiapidse riigikaitse terminitööd senisest süsteemsemalt ja/või suuremas mahus jätkata, nõuab see käsuõigusega seotu ja ressursiküsimuste lahendamist.

Teavitustöös on olulisimad sihtgrupid õppejõud ja teadustöötajad, ent ka ajakirjanikud. Kõigi nende vahendusel levivad nii täpsed ja mõistet peegeldavad terminikujud, leidlikud uuendused kui ka ebasobivad variandid. Nii mõnigi kord napib õppejõududel ja filoloogidelgi terminoloogia alusteadmistest. See kajastub väga erinevate valdkondade õpikuis, teadustöodes, õppematerjalides, õppekavades jm. Keerukaim on olukord siis, kui probleemi ei teadvustata. Terminitöös peab initsiatiiv tulema valdkonna seest, sh õppetööga tegelevate asutuste ja (all)üksuste juhtidelt – vastasel korral on suurema ühtsuse ja terminiteadlikkuse saavutamine keeruline, kui mitte võimatu.

Terminikoolituste ja lõimitud terminiõppe põhimärksõna peaks olema *praktilisus*. Sõjanduse analoogiast kasutades: püssi ei saa lasta teoreetiliselt. Eelduspärane on, et esmalt tuleb evida baasteadmisi, aga vaid teooria omandamine ei tähenda, et suudetakse tabada sihtmärki. Nii teadmiste

nappusest kui ka piisava praktika puudumisest johtub tõsiasi, et ka kõrgharidusega inimesed, sh filoloogid, ei valda pahatihti valdkonna loogikat ega tee otstarbekaid terminiootsuseid.

Terminitöö on meeskonnatöö. Nii terminikehamite tegevuses kui ka teavitustöös on oluline mõista, et üheainsa inimese – olgu ta kui tahes motiveeritud – osalemine terminikehami töös ei ole otsuste levikuks piisav. Seda eriti juhul, kui terminitöö on inimese üks paljudest kõrvaltegevustest. Nagu tulemuslik terminiarendus, nii eeldab ka teavitustöö meeskonda: teisi erialainimesi, kes saavad otsustamisel kaasa rääkida ja kelle vahendusel otsused levivad. Erialainimeste võimalikult ulatuslik lõimimine terminitöösse loob kaasatustunde, mis on otsuste levikul määrava tähtsusega tegureid.

Ilmselt on illusioon, et *kõik* spetsialistid – ka ühe valdkonna või eriala sees – hakkaks *kõigist* terminitest täpselt ühel moel aru saama, neid täpselt ühtmoodi kasutama ja jagama täpselt sama mõistekäsitust. Siin on erinevaid põhjusi, sh (keele)tunnetuse ja haridustausta erinevused. **Nagu mis tahes kommunikatsioon, nii sisaldab ka erialasuhtlus vähemal või rohkemal määral mõistmistõrgete ja möödarääkimisohtu ehk sõjanduskeeli hõõrdumist.** Seda keerukam on saavutada *täielikku* terminoloogilist ja mõistelist ühtsust mitme suurema valdkonna vahel. Manticus Apollo projektis leidis tõestust asjaolu, et erinev terminikasutus ja mõistekäsitus on laiapiindsesse riigikaitssesse panustavates valdkondades kohati vägagi juurdunud. Siiski andis projekt alust eeldada, et võimalik on saavutada senisest märgatavalt suuremat ühtsust.

Lisaks tuleb arvestada asjaolu, et **ühtne terminikasutus ning mõistest ja mõistesuhetest arusaamine ei ole ega saa kunagi olema sajaprotsendiline mõistmisgarantii.** Küll aga on see üks põhieeldusi, milleta võib olla võrdlemisi kindel, et kiiret tegutsemist nõudvates oludes tekib möödarääkimisi ja mõistmistõrkeid. **Eriti ohtlik on olukord, kus kõneldakse samades terminites, aga ei teata, et teine osaline mõistab neid erinevalt** (polüseemia). Siin kirjutaja doktoritöö tulemused kinnitavad, et vähemalt riigikaitsevaldkonnas võivad terminivariatsioonid ja erinev arusaam terminite tähendusest tekitada mõistmistõrkeid. Nii on edasiminekuks juba seegi, kui koostöö tulemusel saadakse erinevustest teadlikuks (nt terminite *kriisiohje*, *kriisireguleerimine*, *kriisijuhtimine*, *kriisihaldus* samaviitelisus). Seega võib öelda, et isegi kui Manticus Apollo projekti lõpuks kasutavad laiapiindsesse riigikaitssesse panustajad mõne mõiste tähistamiseks erinevaid termineid, on projekti terminoloogiaosa suure osa oma eesmärgist juba täitnud. Terminoloogias ja keelekasutuses laiemalt on harjumise jõud väga suur. Ühe projektiga ei saa muuta kogu valdkonna või keelekogukonna harjumusi. Küll aga saab

tekitada dialoogi, teadvustada ühtse mõistekäsituse-terminikasutuse olulisust ning saada teadlikuks sellest, et teises valdkonnas on sama mõiste tähistamiseks kasutusel teine termin või et teises valdkonnas mõistetakse sama terminit erinevalt.

Siinkirjutaja tähelepanekul on erialainimeste terminiteadlikkus aasta-aastalt suurenenud, seda nii Kaitseväes kui ka Eesti ühiskonnas. Sama võib öelda terminoloogia prestiiži kohta teadusvaldkonnana. Teadlased ja õppejõud aduvad üha enam vajadust arendada nimetatud valdkonnas nii iseenast kui ka õppureid. On mõistetud, et **terminoloogia on midagi elulist ja praktilist: midagi, mille loogika valdamine on heade erialateadmiste osa**. Öeldust annab muu hulgas tunnistust seik, et terminoloogiat ja erialakeelt käsitlevate ürituste ning neil osalejate hulk on üha suurenenud. Kindlasti on siin oma osa Haridus- ja Teadusministeeriumil ning ministeeriumiga koostöös korraldatud terminoloogiaüritustel (seminaridel, konverentsidel, õppepäevadel). Kaitseväes on terminiteadlikkuse suurenemist ning arusaamade ja terminikasutuse ühtlustumist mõjutanud tõik, et igal aastal lisandub ohvitseri, kelle väljaõppetaust on varasemast märkimisväärselt ühtsem. Lisaks KVA-s antavale haridusele ja kogu Kaitseväe väljaõppesüsteemi ühtlustamisele on siin vähemalt sama tähtis roll järjepideval terminitööl.

Niisiis on alust eeldada, et **terminiteadlikkust suurendades ja ühiselt terminitöösse panustades on võimalik saavutada koostööks piisav mõisteline ja terminoloogiline ühtsus**. Teisisõnu: olukord, kus laiapindsesse riigikaitsesse panustavate valdkondade ühismõistetes, neid tähistavates terminites ja mõistete alluvussuhetes on saavutatud üksmeel. Ilmselt tuleb olla valmis sellekski, et jääb mõisteid-termineid, mille puhul kokkulepet ei saavutata, on siis põhjuseks termini juurdumus, süsteemi inertsus, asutust esindava(te) spetsialisti(de) keele-eelistused või tegelikud vajaduserinevused. Lisaks tuleb arvestada tõika, et keelemuutused ei toimu kiiresti. **Suurema terminoloogilise ühtsuse saavutamine, optimaalsete terminikujude juurdumine ja sarnaste arusaamade kujundamine võib võtta aastaid**. Ometi algab kõik teadlikkusest ja enda vastutuse adumisest, mis eeldab ametiasutuste ja kõrgkoolide teadvustatud ning järjekindlat panustamist terminitöösse.

Terminitöösse tuleb panustada täpselt samal moel nagu kaitse-eelarvesse või tippsporti: sellega tuleb tegelda järjepidevalt, mitte alles siis, kui konflikt puhkenud või võistlus algamas. Terminivõrgustiku ja koostöökultuuri alalhoidmine on investeering laiapindse riigikaitse osaliste koostöösse ning tõhusasse ühistoimimisse kriisiolukorras.

Kirjandus ja allikad

- Afnasjev, Ainar** 2011. Kaitseväe pioneeriterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja mjr Raul Kütt. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväe keelekeskus.
- AJP-3. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations.** 2019. Ed. C, Ver. 1. Allied Joint Publication: NATO Standardization Office.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/797323/doctrine_nato_conduct_of_ops_ajp_3.pdf (03.05.2020).
- Ametniku soovitussonastik.** <http://kn.eki.ee/> (20.04.2020).
- Andmekaitse ja infoturbe leksikon AKIT.** <https://akit.cyber.ee/term/> (20.04.2020).
- Avar julgeolek ja riigikaitse** 2014 = Jermalavičius, Tomas; Pernik, Piret; Hurt, Martin 2014. Avar julgeolek ja riigikaitse. Avaliku sektori ja ühiskonna kaasamise proovikivid. RKK raport. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus.
https://icds.ee/wp-content/uploads/2013/RKK_Raport-Avar_julgeolek_ja_riigikaitse-10_veebuar_2014.pdf (09.05.2020).
- Burns, Nancy; Grove, Susan K.** 2001. Study Guide for the Practice of Nursing Research: Conduct, Critique, and Utilization. 5th edition. St. Louis (Mo.): Elsevier/Saunders.
- Cabré, Maria Teresa** 1999. Terminology: Theory, methods and applications. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- E-keelenõu.** <http://kn.eki.ee/> (20.04.2020).
- Eesti julgeolekupoliitika alused** 2017. Riigikogu otsuse „Eesti julgeolekupoliitika alused“ heakskiitmine“ lisa. – Riigi Teataja III, 06.06.2017, 2.
https://www.riigiteataja.ee/akti/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf# (09.05.2020).
- Eesti kamandu sõnad jalaväele** 1919. Koostaja sõjaväeliste oskussõnade komisjon. Tartu: H. Laakmann'i trükk.
- Eesti oskuskeelekorralduse ja terminitöö toetamise põhimõtted 2019–2027.** 2018.
https://www.hm.ee/sites/default/files/lisa_oskuskeelekorralduse_ja_terminitoo_toetamise_pohimotted_2019-27.pdf (20.05.2020).
- Eesti terminitöö.** <http://terminoloogia.ee/> (20.05.2020).
- Ekilex.** <https://ekilex.eki.ee/> (20.05.2020).
- Elanikkonnakaitse kontseptsioon** 2018. Riigikantselei, Siseministeerium.
https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/organisatsioon/failid/rakkeryhmad/elanikkonnakaitse_kontseptsioon_15.02.2018.pdf (08.05.2020).
- Erelt, Tiit** 2007. Terminõpetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- EVS-ISO 1087-1.** 2002 = Terminoloogiatöö. Sõnastik. Osa 1: teooria ja rakendus. Eesti standard 2002. Tallinn: Eesti Standardikeskus.
- Faber, Pamela** 2011. The dynamics of specialized knowledge representation. Simulational reconstruction or the perception-action interface. – Terminology, Vol. 17, Issue 1, pp. 9–29.
<http://dx.doi.org/10.1075/term.17.1.02fab> (10.09.2017).

- Faber Benítez, Pamela** 2009. The cognitive shift in terminology and specialized translation. – Vidal, África; Franco, Javier (eds.). A (Self-)Critical Perspective of Translation Theories. Monografías de Traducción e Interpretación, 1. Alicante: University of Alicante, pp. 107–134.
https://www.researchgate.net/profile/M-Carmen-Vidal-Claramonte/publication/335260558_Una_vision_autocritica_de_los_estudios_de_traduccion_MonTI_11/links/5d5bca5692851c37636be5cb/Una-vision-autocritica-de-los-estudios-de-traduccion-MonTI-11.pdf (01.12.2020).
- FM 90-5.** 1982. Jungle Operations. Washington, D.C.: Headquarters, Department of the Army, August 16.
<https://fas.org/irp/doddir/army/fm90-5.pdf> (30.06.2020).
- Gross, Mariliis; Herem, Martin; Ivask, Peeter; Klaos, Margo; Kuimet, Peeter; Lehtmet, Andrus; Lill, Hellar; Mure, Liis; Nõmm, Toe; Otsla, Jaanis; Piirsoo, Malle; Pärnamäe, Ingvar; Raska, Linda; Rütman, Tanel; Sprivul, Andris; Tross, Jaan; Veldre, Eimar; Vseviov, Jonatan; Ühtegi, Riho** 2019. Riigikaitse. Õpik gümnaasiumidele ja kutseõppeasutustele. Kaas, Kaarel (toim). Tallinn: Kaitseministeerium.
<http://www.digar.ee/id/nlib-digar:395920> (05.05.2020).
- Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology.** 2007. North Atlantic Council. C-M 0023.
- Haridussõnastik.** <https://www.eki.ee/dict/haridus/> (20.10.2020).
- Hendrikson, Reet** 2012. Keelesõjas sõjakeel? Ohvitseride oskuskeelevaadetest. – Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste toimetised, nr 16, lk 15–39.
https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2013/05/KVUOA_Toimetised_16_1_Hendrikson.pdf (20.04.2020).
- Hendrikson, Reet** 2013. Sõjanduskeele ja kujundkeele ristteel ehk Kas kujund (oskus)-keelt pigistab? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 9, lk 61–73.
<http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa9.04/207> (20.04.2020).
- Hendrikson, Reet** 2014a. Tõhususe tahud sõjandusterminoloogia näitel: üle-diferentsimine või erinev tunnetusväärtus? – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, nr 10, lk 107–123.
<http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa10.07/251> (20.04.2020).
- Hendrikson, Reet** 2014b. Sõjanduskeele loovusest, haritusest ja tõhususest. – Sõdur, nr 4, lk 48–50.
<https://www.etis.ee/Portal/Publications/Display/2ffe4623-258b-4f73-b6d4-251291a95fbf> (20.04.2020).
- Hendrikson, Reet** 2014c. Sõjanduskeel kahe keeleruumi vahel: läviisikuna sõjateatris keelekerksust otsimas. Hõimupäevade konverentsi ettekanne. Narva, 15.–17. oktoober.
- Hendrikson, Reet** 2017. Mõist(mis)est terminini: erialakeele tõhususest sõjandusterminoloogia näitel. – Sõjateadlane, nr 5, lk 11–86.
<https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2017/12/M%C3%B5istmisest-termini.pdf> (20.04.2020).

- Hendrikson, Reet** 2018. Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandus-terminoloogia näitel. Doktoritöö. Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis, 42. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. http://dSPACE.ut.ee/bitstream/handle/10062/61732/hendrikson_reet.pdf?sequence=6&isAllowed=y (08.05.2019).
- Hendrikson, Reet; Mäekivi, Helika; Sihver, Ülle** 2020. Kui eriala saab sõna. – Sirp, 8. mai. <https://sirp.ee/s1-artiklid/varamu/kui-eriala-saab-sona/> (20.05.2020).
- Hendrikson, Reet; Sihver, Ülle** 2017. Kellele ja milleks omakeelne teadus- ja erialakeel? Pilguheit ettekandepäevale „Eestikeelse teaduse tulevik“. – Sõjateadlane, nr 5, lk 321–330.
- Hiio, Toomas** 2013. Kuidas Eesti sõjaväes eesti keeles asju ajama hakati. – Sõdur, nr 6, lk 25–28.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko; Sajavaara, Paula** 2005. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina.
- Hoy, Wayne K.** 2010. Quantitative Research in Education: A Primer. Los Angeles: Sage.
- Jürnas, Kaimo** 2013. Eesti õhukaitseterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja kpt Tanel Lelov. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Kaitseväge keelekeskus.
- Kask, Aldo** 1998. Militaarterminite sõnastik. – Kaitse Kodu!, nr-d 4 ja 6.
- Kolga, Margus** 2006. Eesti sõjandusterminoloogia käekäik. <http://www.eki.ee/knab/konv2006/kolga.htm> (08.05.2019).
- Kriisihaldus.** – Riigi Infosüsteemi Amet. <https://www.ria.ee/et/kuberturvalisus/kriisihaldus.html> (08.05.2020).
- Kriisiohje** 2010. – Eesti Ekspress, 19. märts. <https://ekspress.delfi.ee/areen/kriisiohje?id=69262375> (10.05.2020).
- Kull, Rein** 2000. Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- KV MLA 2010** = Eesti kaitseväge maaväge lahingutegevuse alused. Maaväge ohvitseride ja staabitöö väljaõppejuhend. 2010. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool. https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2011/01/maav2e-taktikaline-lahingutegevus_2010.pdf (04.01.2018).
- KVA arengukava 2015–2022.** <https://www.kvak.ee/wp-content/uploads/2011/03/KVUOA-arengukava-2015-2022.pdf> (30.04.2020).
- Lind, William S.** 1985. Maneuver Warfare Handbook. New York: Westview Press. [Lind, William S. 2014. Manööversõjapidamise käsiraamat. Timpka, Annika; Leete, Epp (tlk). Raudvassar, Mika; Toomse, Rene; Hendrikson, Reet (toim). Tallinn: Aburgus.]
- Manticus Apollo** 2019. Olukorrateadlikkus laiapindse riigikaitse kontekstis. Ülesanne 1.4. Uurimisraport (vahteraport). Versioon 0.4, lisa 5. Kokkuvõtte eksperdiintervjuudest. Projekti teostajad Cybernetica AS, Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, Kaitseväge Akadeemia. Esitatud 25. novembril.

- Manticus Apollo** 2020. Manticus Apollo terminiloend. Ülesanne 1.1. Terminoloogia (terminiloend). Versioon 1.0. Projekti teostajad Cybernetica AS, Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, Kaitseväe Akadeemia. Esitatud 7. septembril.
- Mereste, Uno** 2000. Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü: artikleid ja lühiuurimusi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Militerm** = Sõjanduse ning julgeoleku- ja kaitsepoliitika andmebaas Militerm. <http://termin.eki.ee/militerm/> (04.05.2020).
- Mõistekirje kontrollnimetikiri**. – Eesti Keele Instituut. <http://portaal.eki.ee/sonaraamatud/2490-terminikirje-kontrollnimetikiri.html> (10.05.2020).
- Mõts, Enno** 2014. Termiidid ja sipelgad. – Sõdur, nr 2, lk 8–9. <https://issuu.com/sodur/docs/sodur0214/3> (01.02.2018).
- Mõts, Enno** 2018. Sõjateaduse määratlus ja selle programm. – Sõdur, nr 3, lk 48–51. <https://issuu.com/sodur/docs/sodur0318> (05.10.2020).
- NATO Terminology Programme**. – NATO Term. The Official NATO Terminology Database. <https://nso.nato.int/natoterm/content/nato/pages/ntp.html?lg=en> (08.05.2020).
- NATO Term**. The Official NATO Terminology Database. <https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc> (08.05.2020).
- Nemvalts, Peep** 2011. Terminiteadusest eesti teaduskeeleni. – Eesti teaduskeel ja terminikorrastus. Tallinn: Tallinna Ülikooli eesti keele ja kultuuri instituut. <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:133209> (08.05.2020).
- Paimla, Raigo** 2007. Jalaväetaktika terminite ühtlustamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson-Pungar ja mjr Martin Herem. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.
- Raag, Raimo** 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- Rey, Alain** 1995. Essays on Terminology. Sager, Juan C. (transl.). Amsterdam: John Benjamins.
- Riigikaitsekomisjon** 2016 = Riigikaitsekomisjon: sõjalised terminid peavad olema üheselt mõistetavad. – Postimees, 12. detsember. <https://www.postimees.ee/3944057/riigikaitsekomisjon-sojalised-terminid-peavad-olema-uheselt-moistetavad> (03.01.2017).
- Riigikaitse strateegia** 2010. – Kaitseressursside Amet. Tallinn. https://www.kra.ee/static/Riigikaitse_strateegia_2010.pdf (09.05.2020).
- Riigikaitseaduse eelnõu seletuskiri** 2019. https://www.advokatuur.ee/uploads/files/SK_20_06_2019_koosk6lastus.pdf (13.07.2020).
- Riigikaitseõiguse muudatuste kontseptsioon**. Projekt. Jõustumisaeg 2020. <https://www.advokatuur.ee/uploads/files/Riigikaitse%C3%B5iguse%20muudatuste%20kontseptsioon.pdf> (09.05.2020).
- Rohkem enesekindlat mõõdukust** 2016. Intervjuu Martin Heremiga. – Sõdur, nr 4, lk 8–13.
- Saari, Henn** 1983. Mida nimetada terminiks. Terminoloogilisi mistselle (II). – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 249–252.

Siseministeeriumi valitsemisala arengukava 2015–2018.

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumendid/Arengukavad/2015_sim_valitsemisala_arengukava_2015-2018.pdf (09.06.2020).

Siseministeeriumi 2020. aasta tegevuskava.

https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/lisa_siseministeeriumi_2020_aasta_tegevuskava.pdf (09.05.2020).

Sõjandussõnade võistlus 2014. – Sirp, 14. märts.

<https://www.sirp.ee/online-uudised/2014-03-14-15-23-57/> (17.05.2020).

Sõjandussõnaus andis uuteks sõnadeks *sotra, rauter ja reke*. 2014. – Eesti Rahvusringhääling, 26. september.

<https://www.err.ee/520983/sojandussõnaus-andis-uuteks-sonadeks-sotra-rauter-ja-reke> (17.05.2020).

Sõjandusterminoloogia arendamise põhimõtted. Kinnitatud KVA ülema 05.07.2019 käskkirjaga nr 38.**Sõnaveeb.** <https://sonaveeb.ee/> (20.10.2020).

Tameri, Tarmo 2009. Eesti Kaitseväge logistikaterminoloogia korrastamine. Magistritöö. Juhendajad MA Reet Hendrikson ja kpt Erlend Zirk. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, taktika õppetool.

Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus.

Temmerman, Rita 2000. Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Temmerman, Rita 2011. Ways of managing the dynamics of terminology in multilingual communication. – SCOLIA, No. 25, pp. 105–122.

Terminology work – Principles and methods. 1999. ISO/TC 37/SC 1 N. 185. Sweden: The International Organization for Standardization.

Trump, Tõnu (*sine anno*). Adaptiivsed filtrid ning nende rakendused sidesüsteemides. https://lr.ttu.ee/~ttrump/adaptiivneST/AS_oepik.pdf (09.05.2020).

Vaerenbergh, Steven Van; Santamaría, Ignacio; Lázaro-Gredilla, Miguel 2012. Estimation of the forgetting factor in kernel recursive least squares. IEEE International Workshop on Machine Learning for Signal Processing. https://gtas.unican.es/files/pub/stkrls_mlsp2012.pdf (09.05.2020).

Ventsel, Ragnar 2018. Sõjandusterminite mõistmise mõju olukorrateadlikkusele. Magistritöö. Juhendajad PhD Reet Hendrikson ja kol-ltn Tõnis Männiste. Tartu: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, sõjaväepedagoogika ja juhtimise õppetool.

Vikipeedia. <https://et.wikipedia.org/wiki/Esileht> (08.05.2020).

Vikisõnastik. <https://et.wiktionary.org/wiki/agent> (08.05.2020).

Wimmer, Roger D.; Dominick, Joseph R. 2006. Mass Media Research: An Introduction. 8th edition. Holly J. Allen.

ÕS 2018 = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. <http://kn.eki.ee/> (20.04.2020).

REET HENDRIKSON, PhD

Kaitseväge Akadeemia juhtivterminoloog
sõjandusterminoloogia töörühma juht
Eesti terminitöö juhtkomitee liige